

די שטימע פון מיין טאטע

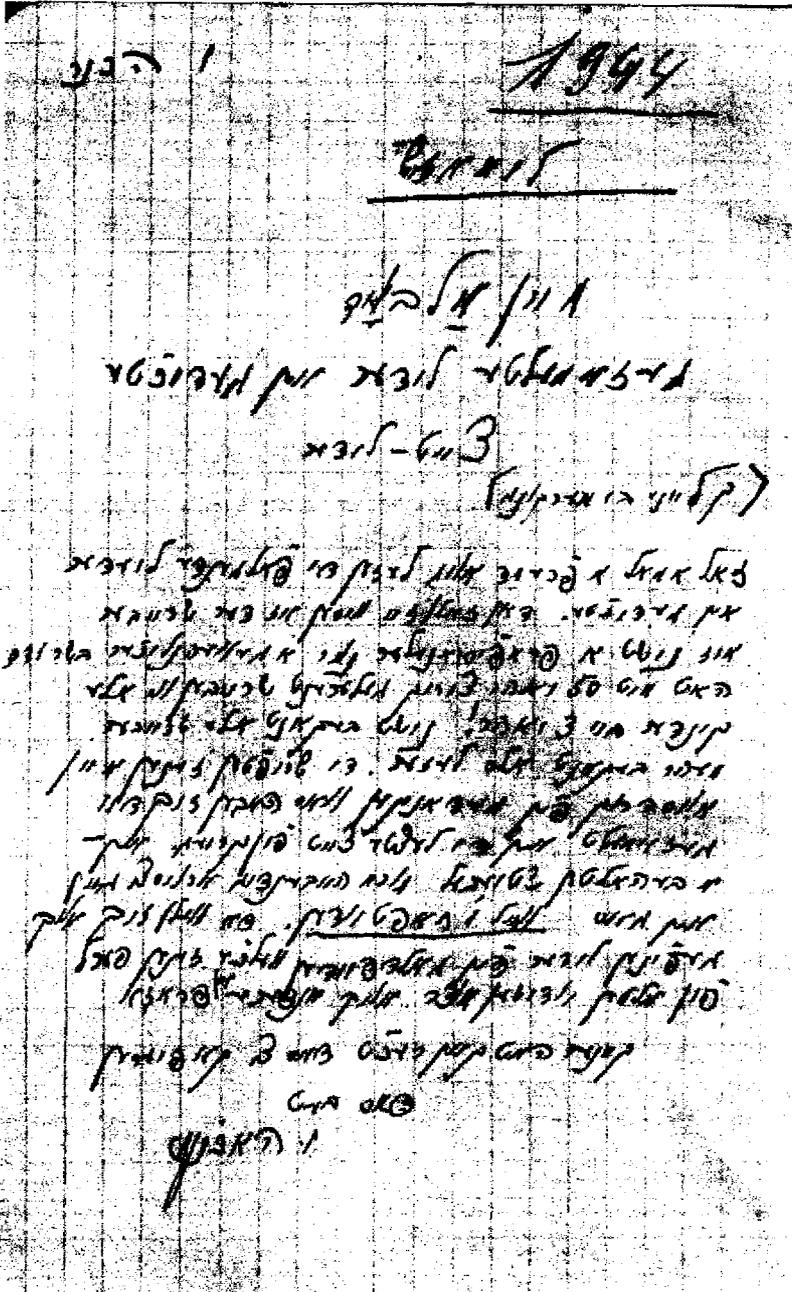
LA VOIX DE MON PERE

קולו של אבי

CARNET DE I.HOCHNER

1. Avertissement (Limoges 1944)

1944
Hochner

I.

limozh

mayn albom

gezamelte lider un gedikhte

zayt - lider

(klayne bemerkung)

zol amol a fremd oyg lezen di folgende lieder un gedikhte, dan zoln zey visn, az der shrayber iz nisht a profesioneler, nor a gevehnlikher boservedo'm. hot mit 50 yohr tsurik gelerent shrayben vi ale kinder bay 3 yohr! nisht bekant als shrayber, mehr bekant als lezer. di shriften zenen an oysdruk fun gedanken, vos hoben zikh tsugezamelte in di leste tsayt fun krieg, in a bahalten shtibel, moyre hobendig arois tsugeyen in gas, vayl me khapt yiden. Do veln zikh oykh gefinen lieder fun Goldfaden, velkhe zenen perl fun alten yidishen oytser, oykh andere in prose. keyner hot

keyn rekht dos tsu kopieren

dos bet

I. Hochner

1944

Limoges

Mon album

Recueil de chants et de poèmes

Poèmes du temps présent

(Petite remarque)

Si un jour un œil étranger lit les chants et poèmes suivants; alors qu'il sache que l'écrivain n'est pas un professionnel, mais simplement un être humain, a boseredom (בשר ודם), un être de chair et de sang qui a appris, il y a cinquante ans, à écrire comme tous les enfants de trois ans!

Pas connu comme quelqu'un qui écrit, plus connu comme quelqu'un qui lit. Les écrits, expression de pensées liées à cette période de guerre, ont été rassemblées dans une petite chambre cachée, quand on a peur de sortir dans la rue parce qu'on y rafle des juifs. Ici se trouvent également des poèmes de Goldfaden, perles du patrimoine juif et d'autres encore, en prose.

Personne n'a le droit d'en faire des copies.

Ainsi vous prie

I Hochner

1944

לימוד'

האלבום שלי

קובץ פיוטים ושירה

שירי הזמן הזה

(הערה קטנה)

אם יום אחד עין זרה קוראת את השירים והפיוטים הבאים, שיידע כי המחבר איננו מקצוען, אלא אך ורק בן אנוש, בשר ודם, שלמד לפני חמישים שנה לכתוב כמו כל ילדי בני השלוש!

איננו מוכר כמחבר, אלא ידוע יותר כאיש קריאה. החיבורים, ביטוי להרהורים הקשורים לתקופת המלחמה, לוקטו בחדרון נסתר קטן, בעת שמפחדים לצאת לרחוב בגלל שיהודים נחטפים. גם נמצאים כאן שירי גולדפאגן, פניני המורשת היהודית, ועוד כמה, בפרוזה.

לאף אחד אין רשות להעתיק.

כך מבקש אני.

י. הוכנר

À mon fils

Un petit poème ai-je promis
Pour toi seul d'écrire.
Si ta petite tête ne le saisit pas
Pour plus tard il te restera.

Quand plus grand tu seras
Et que loin d'ici tu seras
Tu y penseras
Et de mes paroles te souviendras.

Ne paresse pas
Ne perds pas un instant
Use de chaque minute
Et loin tu iras

N'oublie pas la Yidishkeyt
Telle est ma prière
Ecoute ton père,
Et longtemps tu vivras

לבני

שיר קטן כפי שהבטחתי
עבורך לבד לכתוב
גם אם הראש הקטן שלך לא תופס
מאוחר יותר זה יוותר לך.

כשתהיה מבוגר יותר
ושתהיה רחוק מכאן
תחשוב על כך שוב
ואת מילותיי תזכור

ובלבד שלא תתבטל
ולא תבזבז זמן
נצל כל דקה
ורחוק תגיע

את היידישקייט אל תשכח
זו בקשתי
שמע את אביך
ותחיה חיים ארוכים.

Loli: ma petite fille³לולי, ביתי הקטנה

Mon enfant, depuis que tu es partie
trouver ta menukhé (ta tranquillité)
Ton père prie pour ta santé
Et que Dieu t'envoie zayn brukhé (Sa bénédiction)

מאז שהלכת, ילדתי
למצוא לך מנוחה⁴
אביך מתפלל לבריאותך
שהאל ישלח לך את ברכתו

Juste à temps tu es partie
Dieu a entendu ta prière
Si loin on en était arrivé
Qu'il faillit alors être trop tard

הלכת ממש בזמן
האל שמע את תפילתך
היה כה דחוק
שיכול היה להיות מאוחר מדי

Tu as eu beaucoup de mazel (chance)
De pouvoir quitter cet endroit
Plus que l'intelligence vaut le mazel
comme les chats maintenant tu les entends

היה לך מזל רב
לעזוב את המקום
יותר מהשכל שווה המזל
כמו החתולים, שאת שומעת עתה⁵

Comme un korb'n pour ton peuple
(offrande)
la souffrance est ton lot
je te souhaite de la surmonter
là où tu te trouves.

כמו קרבן לעמך
הייסורים הם חלקך
אני מאחל לך להצליח [להתמודד]
היכן שאת לא נמצאת.

Chaque jour je prie pour toi
Et pour tous les juifs
En voilà assez des calamités
Que vienne enfin la paix

עבורך אני מתפלל כל יום
וגם לכל היהודים
שהסבל יפסק
שכבר יגיע השלום

Nous la voyons poindre
Crois-moi, mayn neshume (mon âme)
nous serons libres
Alors nous prendrons nekume (vengeance)

כבר מתקרבים
תאמיני לי, נשמת,י,
נהיה חופשים
ואז נוכל לקחת את נקמתנו

Alors tu reviendras
Belle, en bonne santé et le cœur bon
Pour moi, ce sera le plus grand bonheur
Ah, puis-je vivre cette minute!

אז, תחזרי
יפה, בריאה וטובה
זו תהיה עבורי האושר הגדול ביותר
אה! הלוואי ואוכל לחוות את הדקה הזאת!

Ton père –

אביך

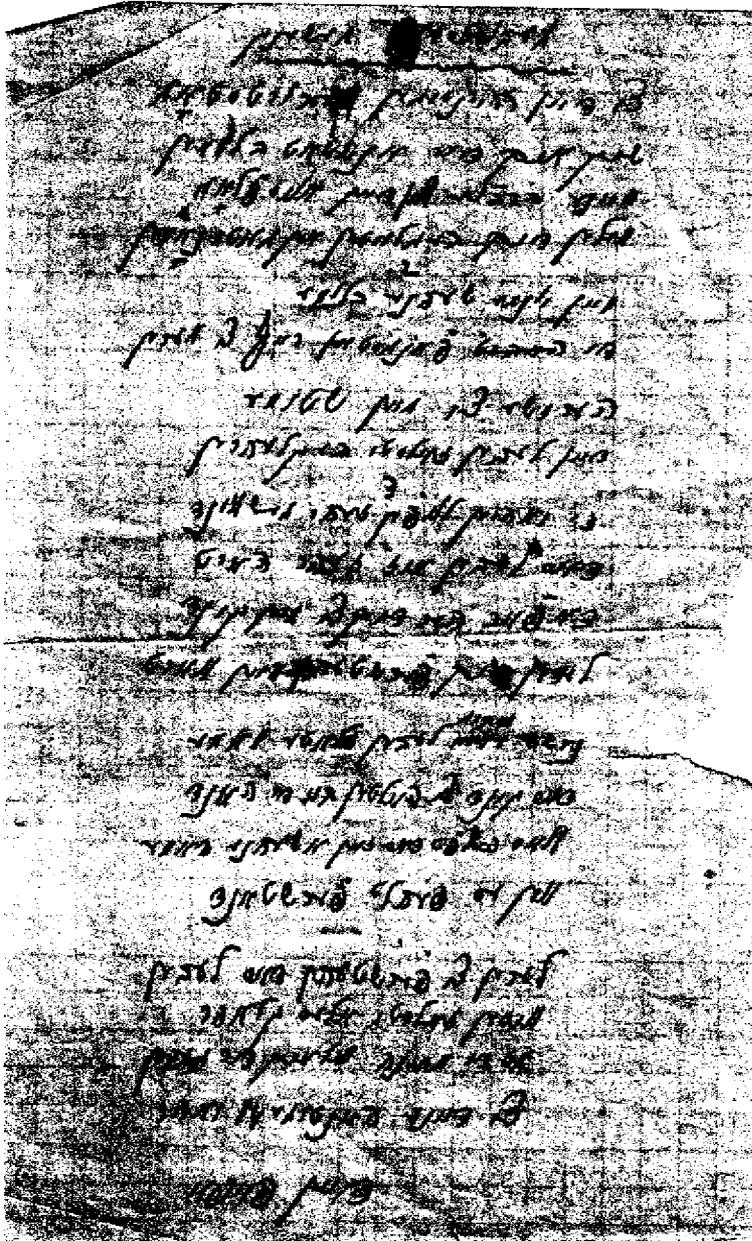
³ Ce poème a été écrit pendant les jours où Loli a été arrêté dans les locaux de la Gestapo à Limoges et torturée par les agents de la Gestapo en 1944. C'est dans l'angoisse et l'incertitude que ce poème a été rédigé.

⁴ מקום בטוח

⁵ ביטוי ביידיש, והכוונה כי אין עליה להקשיב להם יותר, כמו לדבר עם הקירות

Expression en Yiddish signifiant parler aux murs

4. Cadeau d'anniversaire (pour Hélène)

geburtstogs-geshenk

zu dayn hayntigen geburtstog
shik ikh dir anshtot blumen
mayne brokhes in dayn oysflug
velen dikh begleyten in Got's numen.

2.
mayn yunge shehne blime
du fangst on rayf tsu veren
herzhe tsu mayn shtime
dayn leben zolstu beklehren.

3.
di yoren loyfen zehr geshvind
dos leben iz zehr hart
derfar her zikh tsu mayn kind
leren dikh fershtehn mayn vort

nisht eyvig ~~hebst~~ leben tate mame
dos kind tsu halten bay di hand
vos helft dos, zayn a sheyne dame
ven es fehlt der fershtand.

léren tsu fershtehn das leben
visn zolstu ales klohr
ot di matone vil ikh dir geben
tsu dayne hayntige 14 yor.

dayn papa

Cadeau d'anniversaire

Aujourd'hui, pour ton anniversaire
Au lieu de fleurs, j e t'envoie
Toutes mes brokhes pour ton excursion
Qu'elles t'accompagnent au nom de Dieu.

Ma jeune belle fleur
Tu commences à mûrir
Ecoute donc ma voix
Sur ta vie tu devrais réfléchir.

Les années passent très vite
Et la vie est très dure.
Alors, écoute bien, mon enfant
Apprends à comprendre mes paroles.

Les parents ne vivent pas éternellement
Pour tenir l'enfant par la main.
A quoi ça sert d'être une belle dame
Quand la raison est absente.

Apprendre à comprendre la vie
Tu devrais tout savoir avec lucidité
Voilà le cadeau que je voudrais te donner
Aujourd'hui, pour tes 14 ans.

Ton papa

שי ליום הולדת

היום, לרגל יום הולדתך
אני שולח לך במקום פרחים
את ברכותיי למסע שלך
שילוו אותך בשם האל

פרח שלי הצעירה והיפה
את מתבגרת
תקשיבי לקולי
ותהרהרי על חייך

השנים חולפות מהר מאוד
והחיים קשים מאוד,
מסיבה זאת, תקשיבי לי ילדתי,
ותלמדי להבין את דבריי

לא לנצח חיים האב והאם
להחזיק את ידו של התינוק
בשביל מה להיות אישה יפה
כשהבנה נעדרת

תלמדי להבין את החיים
כדי שהכל יתברר לך
זו המתנה שהייתי רוצה לך לתת
היום, לרגל ארבע עשר השנים שלך

אביך

5. Pourquoi les peuples disent «Où donc est leur Dieu»? (Ps 115, 2)

זאגן וואסן די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי...

ווי אונזער גאנצער וועלט זאגט זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי
 ווי די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי

ווי זיי זאגן זיי זיי זיי זיי זיי זיי
 זיי זיי זיי זיי זיי זיי זיי זיי
 זיי זיי זיי זיי זיי זיי זיי זיי
 זיי זיי זיי זיי זיי זיי זיי זיי

און אונזער גאנצער וועלט זאגט זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי
 ווי די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי

די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי

די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי

די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי

די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי
 די גאנצע וועלט זאגט זיי זיי זיי זיי

lama yiamru hagoym ayeh??...

vi lang nokh vet doynen dayn kaas?
 du bist dokh tomid unzer reter
 mir halten baym ferlieren dem
 daas
 helf undz bester fun ale geter

ven zey ferpeynigen unz oyf toyt
 shrayen zey, vi iz ayer got
 zol er helfen in der noyt
 aykh, vos oysgevehlt er hot

un shtarker vert di retsikhe
 hefker yidish leben yidish blut
 me lozt nit af a minit menikhe
 blos der khet, du bist a jud

dayne templen, ferumraynigt fershvekht
 dayne shulen fernikhttrt, ferbrent
 unshuldige kinder fershlept umgerekht
 daytie sifre-toyres tserisen mit di hend

dayn shtrof hot unz getrofen
 dayne klep shtarker vi a mol
 mir hoben keynem, nor oyf dir tsu hofen
 hob rakhmones oyf dayn folk yisroel

nem arop fun unz dayn klole
 bevayz unz dayne vinder
 makh a sof tsu der behole
 zoln mir vern tsurik dayne kinder

zoln zey visn un gedanken
 zoln zey shpiren dayn makht
 loz zey fun di erd obshvenken
 zigen heist, ver tsum letzt lakht.

Pourquoi les païens osent-ils dire: «Où donc est leur Dieu»?... (Ps. 115, 2)

Combien de temps encore durera ta colère ?
Tu es pourtant toujours notre sauveur
Nous sommes sur le point de perdre la raison
Secours-nous,-toi le Meilleur de tous les Dieux.

Quand ils nous torturent à mort,
Ils crient «où donc est votre Dieu?
Qu'il vous vienne en aide,
Vous, qu'il a choisis».

Et plus violent devient di *retsikhe*
Hefker, vie juive et sang juif
On ne nous laisse pas une minute *menikhe*
Que le *khet* : tu es un Juif.

Tes synagogues, souillées et profanées
Tes maisons de prière, brûlées et dévastées
Des enfants innocents, déportés injustement
Tes *sifre-toyres*, déchirés à la main.

Ta punition nous a atteint
Tes coups plus puissants qu'autrefois
Nous n'avons personne, que toi en qui espérer
Hob rakhmones de ton peuple Israël.

De nous, éloigne dayn *klole*
Fais nous voir tes miracles
Mets fin à la *bahole*
Que nous soyons de nouveau tes enfants.

Qu'ils sachent et se souviennent
Qu'ils sentent ta puissance
Laisse-les disparaître de la terre
Victorieux celui qui rira le dernier.

למה יאמרו הגויים איה ? (תהילים קט"ו, ב')

כמה זמן עוד יארך כעסך?
הרי תמיד היית המושיע שלנו
אנחנו עומדים לאבד את הדעת
עזור לנו, הטוב מכל האלים

כאשר הם מענים אותנו עד מוות
צועקים הם «איה אלוהיכם
שיעזור לכם בעת צרה
אתם, שהוא בחר בכם».

ככל שהרציחות אדירות יותר
הפקר, הם חיי היהודי, ודמי היהודי
אין לנו אפילו דקה של מנוחה
בשל החטא [היחיד] להיות יהודי

בתי הכנסת שלך, נטמאו וחוללו
בתי התפילה שלך נשרפו ונהרסו
ילדים תמימים [חפים מפשע] גורשו ללא צדק
ספרי התורה הקדושים שלך קרועים בידיים

העונש שלך הפך אותנו
המכות שלך קשות יותר מאי פעם
אין לנו ממי לקוות מלבדך
רחם על עמך ישראל

מאיתנו תסיר את הקללה שלך
תראה לנו את נפלאותיך
תן סוף לבהלה הזאת
שנהיה חזרה את ילדיך

שהם ידעו ויזכרו
שיחשו את עוצתך
שיעלמו מעל פני האדמה
כי נקרא המנצח, מי שצוחק האחרון

6. Quand viendra le temps....

יבני

אלהינו ביום אלהינו

אלהינו ביום אלהינו
 למה ביום אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו

קודם אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו

א אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו

א אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו

א אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו
 אלהינו ביום אלהינו

ven di tsayt vet kumen

ven di tsayt vet veren fray
 shrayben vet men darfen
 vet mayn feder shtrofen zay
 mit fayer zey bevarfen.

kinder in di viegen
 far simkhe veln tantsen
 me vet zey bald beziegen
 oysroten vi di vanzen.

a gehenem vet men makhen
 fun zeyer shensten gorten
 mir veln zehn un lakhen
 vi me vet zey broten

ihr shitser fun kulturen
 kukt aykh on der khurben
 a shandflek oyf lange yohren
 hot ihr aykh ervorben.

ihr, ihr „bney-amolek”
 der apetit vet aykh fergehn
 nekome nemen vet yisroel
 akh - vi derleb ikh dos tsu zehn.

Quand viendra le temps

כשתבוא העת

Quand viendra le temps de la liberté
On aura le devoir d'écrire
Ma plume les punira
Leur jettera du feu.

כשתבוא עת החירות
הכתיבה תהיה מחויבותנו
עטי יעניש אותם
האש שלי יאכל אותם

Des enfants dans leurs berceaux
Danseront de joie
Bientôt on les vaincra,
Comme des punaises on les écrasera.

תינוקות בעריסותיהם
משמחה ירקדו
תכף ננצח אותם
נשמיד אותם כפשפשים

On fera un *gehenem*
De leur plus beau jardin
Nous allons voir et rire
Lorsqu'ils rôtiront.

נעשה להם גיהנום
מגינותיהם היפות ביותר
ונראה ונצחק
כשהם ייִצלו

Vous, adeptes de la culture
Regardez le *khurben*
Pour de longues années une flétrissure
Vous vous êtes acquis.

אתם, מגני התרבות
הביטו בחורבן
תם לדורות
שרכשתם לעצכם

Vous, vous «*bney-amolek*»
L'appétit vous passera
Israël va prendre *nekome*
Ah - que puis-je vivre jusque là pour voir ça !

אתם, אתם, בני עמלך
תאבדו את התיאבון
[כי] ישראל ינקום בכם
אה – הלואי והייתי יכול לראות זאת !

Prière

תפילה

O Eternel, à l'ultime instant, viens à notre secours,
Délivre nos cœurs de la terreur
Assez de vies juives ont déjà été déchirées
Des milliers de vies avant le temps,
disparues.

Combien sont restés *almones*⁶ et *yiesoyaim*⁷
Torturés et tourmentés,
Et toi, notre Dieu, le *shoykhn bemroyim*⁸
Regardes, vois et restes silencieux ?

Nous avons pêché, c'est vrai, mir *zenen zikh moyde*⁹
Ne sommes-nous pas encore assez brisés ?
Et pourtant, il y a encore des juifs *al hatoyre veal haavoyde*¹⁰
De leur mérite accorde-nous la jouissance.

עזור לנו ברגעים האחרונים
תושיע את ליבנו מהאימה
די חיי יהודים נקרעו
אלפי חיים הלכו בטרם עת

כמה נותרו אלמנות ויתומים
מעונים ומיוסרים
ואתה, אלוהינו, השוכן במרומים,
הבט, ראה ואתה שותק?

אמת, חטאנו, מודים אנחנו
אין אנחנו כבר מספיק מתמוטטים וקרועים?
ובכל זאת, יש עדיין יהודים השוקדים על התורה
ועל העבודה
בשם זכויותיהם תן לנו להתענג

⁶ Des veuves

⁷ Des orphelins

⁸ Qui habite dans les hauteurs, dans les cieux

⁹ Nous reconnaissons

¹⁰ L'étude de la Torah et la prière

8. L'homme de foi (I) Pour D. Davidman

כח ב ט ח
 אהבתך נשאת אלוהים
 ביום נאמן אבן בן-בן
 דעבדך זיך סגנון זאני מדינת
 אהבתך איהו בדין
 II
 אלוהיך באט א ניל אהבתך
 ניל בדין דעבדך פון אהבתך
 באהבתי א פנים אהבתי אהבתי
 אהבתך פון אהבתך
 III
 פנה אהבתך אהבתי אהבתי
 אהבתי אהבתך אהבתי
 אהבתך אהבתך אהבתך
 אהבתך אהבתך אהבתך
 IV
 אהבתך אהבתך אהבתך
 אהבתך אהבתך אהבתך
 אהבתך אהבתך אהבתך
 אהבתך אהבתך אהבתך
 V
 אהבתך אהבתך אהבתך
 אהבתך אהבתך אהבתך
 אהבתך אהבתך אהבתך
 אהבתך אהבתך אהבתך

(gevidmet hem davidman tsum tog fun zayn khWen)

Baal Bitokhen I

gekumen iz a yid fun vayt zayn nomen iz « bal-bitokhen » hoben zikh mankhe zehr gefrayt gegangen ihm bezukhen.

II

milionen hat er nisht gebrakht nor retsepten fun drogeristen dafar a ponim vos shtendig lakht a kenig fun di optimisten.

III

hibshe yiohren in pariz gelebt bay a groysen kibets yiden keyner hot geklert, gestrebt der yid zol zayn tsufrieden.

IV

fun gehenem iz er antlofen gekumen aher in freyden a glik hot ihm do getrofen gelebt vi in ganeyden.

V

mentshen hoben bald fershtanen az epes mush geshehn leben muz men - nor fun vanen ? hot keyner nit gezehn

Dédié à Monsieur Davidman au jour de son arrestation

מוקדש למר ד'ידמן ביום העצרו

I

De loin est venu un juif
Son nom est *bal-bitokhn*
Quelques-uns furent très heureux
D'aller lui rendre visite.

I

מרחוק הגיע היהודי
שמו בעל הביטחון
כמה אנשים מאוד שמחו
לבוא לבקר אותו

II

Des millions il n'a pas apporté
Seulement des ordonnances de pharmaciens
En revanche, un visage toujours rieur:
Le roi des optimistes!

II

מיליונים הוא לא הביא
רק מרשמי בית מרקחת
אולם, פנים תמיד צוחקות
מלך האופטימיים!

III

Pas mal d'années à Paris il vécut
Au sein d'un grand *kibets yidn*
Personne pour réfléchir, prévoir
Le *yid* doit être content.

III

שנים רבות חי בפריז
בקרב קיבוץ גדול של יהודים
אף אחד לא הרהר, ולא דאג
שהיהודי צריך להיות מרוצה

IV

Il s'est enfui du *gehenem*
Tout content il est arrivé
Là, il a rencontré sa chance
Il vécut comme au *geneydem*.

IV

הוא ברח מן הגיהנום
כל כולו מאושר הוא הגיע
כאן, הוא פגש את מזלו
הוא חי כמו בגן העדן

V

Des gens ont vite compris:
Il faut que quelque chose se passe,
Il faut vivre – mais de quoi ?
Mais personne ne voit d'où cela viendra.

V

אנשים מהר הבינו
שמשו צריך לקרות
צריך לחיות – אך ממה ?
אבל אף אחד לא ראה מהיכן [זה יגיע]

פון די פראנצויזן פון אונזער
 זאל אונזער אונזער
 פראנצויזן פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 III

~~פון אונזער פון אונזער~~
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 IV

אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 V

פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 VI

פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 VII

פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 VIII

פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 IX

פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 פון אונזער פון אונזער
 X

VI
 mayn bal-bitokhen hot nit getrakht
 nit pinkt vi ale mol
 hot er zikh shtark tselakht
 er ken zayn folk isroel.

VII
 fin ganeyden iz a gehenem
 in shtot iz a khurbem
 me shlept yuden, dem un yenem
 der bal-bitokhen iz o kh a korben

VIII
 a shtarken shlag hob ikh deshpiert
 nit gekent mehr trakten
 ven me hot bal-bitokhen gefihrt
 in a kerker shmakhten

IX
 zay shtolts bay dir bal-bitokhen
 dos vet zayn dayn glik
 dayn shtarker gloyben vet in gikhen
 aher dikh brengen tsurik

X
 du alts korben fun dayn folk
 zolstu zayn tsufriden
 vest nehmen nekome mit erfolg
 tsuzamen mit ale yiden.

A. Laydender

VI

Mon *bal-bitokhn* n'a pas réfléchi
 Tout comme chaque fois
 Il a éclaté de rire
 Car il connaît son peuple Israël.

VII

Le *ganeydem* est devenu a *gehenem*
 Dans la ville c'est un *khurbn*
 On traîne des juifs, celui-ci, celui-là
 Le *bal-bitokhn*, lui aussi, est un *korbn*.

VIII

Un coup très fort m'a atteint
 D'une pensée claire, je n'étais plus capable
 Quand le *bal-bitokhn* a été conduit
 Au cachot pour y dépérir.

IX

Sois fier de toi, *bal-bitokhn*
 Ça va être ta chance
 Ta foi profonde va très bientôt
 Te ramener ici.

X

Toi, comme *korbn* pour ton peuple,
 Sois content.
 Tu réussiras à prendre *nekome*
 Ensemble avec tous les juifs.

Un souffrant

VI

בעל הביטחון שלי לא חשב
 הכל היה כמו בכל פעם
 הוא פרץ בצחוק
 כי הוא מכיר את עמו ישראל

VII

הגן עדן הפך לגיהנום
 והעיר לחורבן
 שוכבים יהודים, את זה ואת זה,
 ובעל הביטחון, הוא עצמו, קרבן

VIII

מכה קשה נחת עלי
 ובמחשבה צלולה, לא הייתי מסוגל יותר
 כשבעל הביטחון הובל
 לכלא כדי לגוסס

IX

תהיה גאה, אתה, בעל הביטחון
 יהיה זה מזלך
 אמונתך האדירה בקרוב
 תחזיר אותך לכאן

X

אתה, כמו קרבן מתוך עמך,
 תהיה מאושר,
 [בסוף] תצליח לנקום,
 יחד עם כל היהודים.

סובל.

bal-bitokhn

בעל הביטחון

La pédagogie est son domaine
Hébreu, Yiddish et Français
Et bien d'autres langues encore
Russe, Anglais et Latin.

הפדגוגיה היא מקצועו
עברית, יידיש וצרפתית
ועוד שפות רבות אחרות
רוסית, אנגלית ולטינית.

Maître aux échecs
Pas avare avec l'argent
Il sait tout ce que vous voulez.
Des conseils aussi il en a à la pelle.

אדון בשחמט
ולא קמצן עם כספו
הוא יודע את כל מה שלא תרצו
עצות יש לו בשפע

Il aime bien enseigner aux enfants,
Mais pas en présence d'autre gens
Pour cela il voudrait une chambre à lui
Et du thé chaud pour transpirer.

הוא אוהב ללמד את הילדים
אבל לא בנוכחות אנשים אחרים
לכן היה רוצה חדר משלו
ונה חם כדי להזיע

De la chance il en a avec les femmes
Ce n'est pas compréhensible
Elles ont confiance en lui
Plus qu'en elles-mêmes.

מזל יש לו עם נשים
דבר לא מובן כלל
איך הן בוטחות בו
יותר מאשר בעצמן

Elles l'appellent *dos bebele*¹¹
Et prient en silence
Que l'enfant énonce à *khokhmele*¹²
Leur bonheur est déjà grand.

הם קוראות לו "דוס בייבייליי" [התינוק שלי]¹⁵
ומתפללות בשקט
שהתינוק יגיד דבר חוכמה
ואושרן כבר גדול.

Que *bebe*¹³ ne manque de rien
Telle est leur préoccupation
Alors on va se priver un peu
*Der sholem*¹⁴, c'est pour demain.

שלב"ב¹⁶ לא יחסיר דבר
זה כל תעסוקתן
אז נקריב טיפה
השולם, זה כבר מחר

On ne doit pas non plus oublier
De les remercier
Ce sont deux princesses
Qui veillent sur sa vie.

גם לא צריך לשכוח
להודות להן
הן שתי נסיכות
הדואגות לחייו.

Certainement vous savez son nom
Inutile de chercher longtemps
C'est notre bon vieux
Grand *bal-bitokhn*.

בוודאי אתם מכירים את שמו
אין טעם לחפש הרבה
זהו הזקן והטוב
בעל הביטחון הגדול שלנו.

Plein de sagesse

מלא חכמה

¹¹ Note de traduction : *bebele*, diminutif de bébé : b b, ce sont les Initiales de bal-bitokhn.

¹² Mot d'esprit

¹³ *Bebe*: diminutif de *bebele*. BB sont les initiales de baal bitakhon

¹⁴ La paix

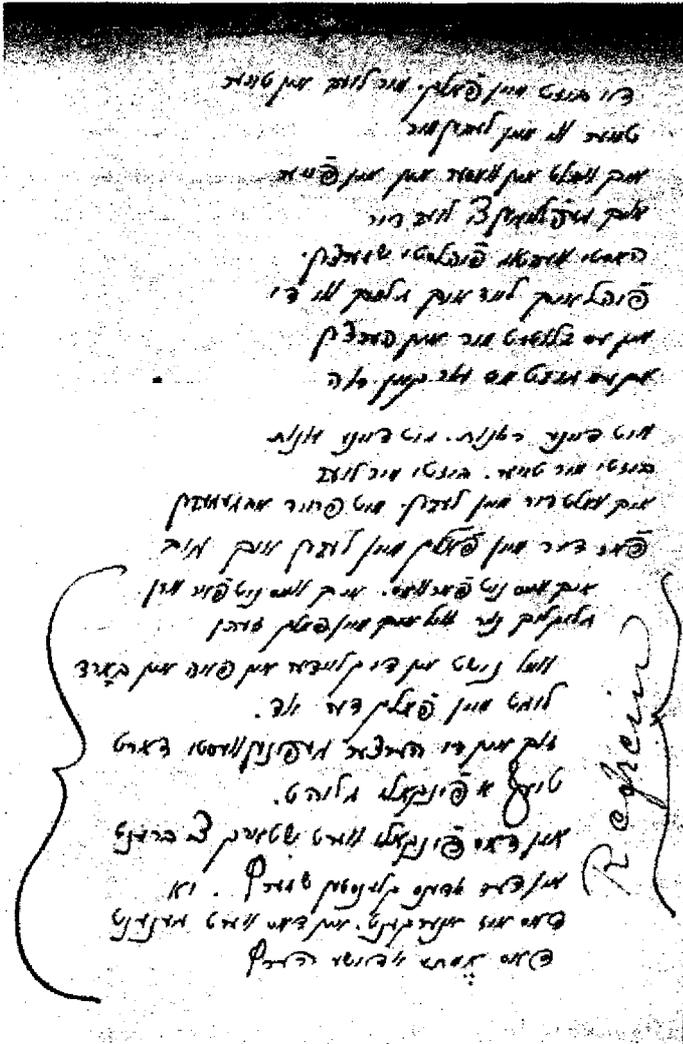
¹⁵ בייבייליי, התינוק שלי, וגם ב"ב ראשי התיבות של בעל הביטחון.

¹⁶ התינוק-בעל הביטחון

12. L'habit les payess et la barbe

nisht in di kleyder, in peye, un bord teater

du bizt mayn folk, mir lieb un tayer
 tayer vi mayn leben mir
 ikh volt in vaser un in fayer
 oykh gefloygen tsu lieb dir
 hostu vehtig fihlstu shmertsen,
 fihl ikh layd ikh glaykh vi du
 un es blutet mir in hertsen
 un es gibt mir got keyn ruh.

mit dayne (kavones), mit dayne avoynes
 biztu mir tayer, biztu mir lieb
 ikh volt dir mayn leben mit frayd
 avekgegeben
 far dir mayn folk mayn leben ikh gib

ikh veys nit farvos, ikh veys nit far ven
 gliklekh nor vil ikh mayn folk zehn
 vayl nisht in di kleyder, in peye un bord
 ligt mayn folk der yid.
 zikh in di hertser gefinen vestu dort
 tief a finkele gliht.
 un dos finkele vet shtaark tsebrent
 in dem yidens klenstern shmerts. yo,
 dos iz anerkennt, un dos vert genent
 dos emese yidishe hertz.

refren

Théâtre

תאטרון

Tu es mon peuple, que j'aime et chéris
Tu m'es cher comme ma propre vie
Je traverserais les eaux, le feu,
Et même les airs pour toi
Quand tu as mal, quand tu ressens des douleurs
J'éprouve la souffrance, juste comme toi
Et mon cœur saigne
Et je ne peux trouver aucun repos.
Avec tes kavones²⁰, avec tes avoynes²¹
Je te chéris, je t'aime
Avec joie, je donnerais ma vie pour toi
Pour toi mon peuple, je donne ma vie.

אתה עמך, האהוב והחביב
אתה יקר לי כמו חיי
הייתי חוצה ימים ואש
וגם אויר עבורך
כשכואב לך, כשאתה סובל מכאבים
אני סובל את סיבלתך, בדיוק כמוך
וליבי דומם
ואין לי מנוחה.
עם הכוונות שלך, והעוונות שלך,
אתה יקר לי, ואני אוהב אותך
בשמחה, הייתי נותן לך את חיי
עבורך עמי, הייתי נותן את חיי

Refrain :

פזמון:

Je ne sais pas pourquoi, je ne sais pas comment
Seulement rempli de joie je voudrais voir mon peuple
Car ce n'est pas dans l'habit, les peyes et la barbe
Qu'il faut chercher mon peuple, le yid
Cherche dans les cœurs, là, au fond
Tu trouveras une flamme qui scintille.
Cette flamme brûle puissamment
Dans la moindre souffrance du yid²², oui,
C'est connu et ça s'appelle
Dos émésé yiddishe hertz²³, le vrai cœur juif.

אינני יודע מדוע, אינני יודע איך
מלא שמחה רק הייתי רוצה לראות את עמי
כי לא בבגד, בפאות ובזקן
צריך לחפש את עמי, היהודי
חפש בלבבות כי, שם עמוק
תמצא כי שוכנת להבה נוצצת
להבה השורפת בעוצמה
כל ייסורי היהודי, כן,
יודע כי נקרא,
הלב היהודי האמיתי.

¹⁹ Peyes peot, pea (hébr.) = Papillotes; mèche de cheveux souvent torsadée que les garçons et les hommes juifs orthodoxes se laissent pousser entre la tempe et l'oreille, en référence au Lévitique 19,27, qui interdit de se tailler en rond le « coin » (pea) de la tête et de supprimer le « coin » de la barbe.

²⁰ Intentions, ferveur

²¹ Péchés, fautes

²² Juif

²³ Le vrai cœur juif

Quand je te vois souffrir, mon peuple
Mon sang coule comme de l'eau
Je me ferais dépecer,
Membre par membre, avec un courage infailible

כשאני רואה את סבלותך, עמי
דמי נשפך כמים
הייתי נחתך
איבר איבר, עם אומץ לב ענק

Je vois qu'on égorge tes enfants
Je vois qu'on pille, qu'on brûle ta maison
Pour alléger tes supplices
Aucun sacrifice ne sera trop grand pour moi
Ton cruel tourment, ton goles²⁴, tes yeloles²⁵
Me déchirent terriblement, je suis perdu !
Avec ferveur je donnerais ma vie pour toi,
Seulement pour toi, mon peuple. Que tu sois
délivré de tes malheurs!

אני רואה ששוחטים ילדים
ושודדים, ושורפים את ביתך
כדי להקל על סיבלותיך
אין קרבן שלי יהיה גדול מדי
הכעס האכזרי, הגלות שלך, היללות שלך,
קורעים אותי בצורה נוראה, אני אבוד!
עם אדיקות הייתי נותן את חיי עבורך
רק עבורך, עמי. שרק תשתחרר מהאסונות שלך

Refrain :

Je ne sais pas pourquoi, je ne sais pas comment
Seulement rempli de joie je voudrais voir mon
peuple
Car ce n'est pas dans l'habit, les peyes et la barbe
Qu'il faut chercher mon peuple, le yid
Cherche dans les cœurs, là, au fond
Tu trouveras une flamme qui scintille.
Cette flamme brûle puissamment
Dans la moindre souffrance du yid, oui,
C'est connu et ça s'appelle
Dos émessé yiddishe hertz, le vrai cœur juif.

פזמון:
אינני יודע מדוע, אינני יודע איך
מלא שמחה רק הייתי רוצה לראות את עמי
כי לא בבגד, בפאות ובזקן
צריך לחפש את עמי, היהודי
חפש בלבבות כי, שם עמוק
תמצא כי שוכנת להבה נוצצת
להבה השורפת בעוצמה
כל ייסורי היהודי, כן,
יודע כי נקרא,
הלב היהודי האמיתי.

Chanté par Is. Hochner

שר על ידי י. הוכנר

²⁴ Exil, diaspora

²⁵ Gémissements, lamentations

Tous les hommes sont pareils

כולם אותו דבר

Tous les hommes sont pareils
On le sait très bien
Chacun cherche une rigolade, une
espièglerie,
Un bon moment
Chez le *rebe*²⁶ arrive *Khane Bayle*²⁷
Elle a même a *shayle*²⁸ *oykh*,²⁹ *afile*³⁰
Mais vous savez ce qu'elle veut ? *bemeyle*³¹

כולם אותו הדבר
יודעים את זה היטב
כל אחד מחפש צחוקים, עליזות
רגע טוב
אצל הרבי מגיעה חנה בילה,
יש לה גם שאלה, אפילו
אבל האם הינך יודע מה היא רוצה ? ממילא

Refrain:

un bon moment, un bon moment
Oy, que c'est bien, que c'est bon
Ça ne dure pas longtemps
Après on le regrette
Deux fois:
Jusqu'à la mort on se souvient
De ce bon moment

פזמון:
רגע טוב, רגע טוב
אוי, כמה נעים, כמה טוב
הכל חולף בהרף עין
ואחרי זה מתחרטים
פעמיים:
עד המוות מזכרים
מהרגע הטוב הזה

C'est un *khosid*³² dans une ville étrangère,
Une *shikse*³³ lui plaît bien
Il se dit, on peut s'offrir, impromptu,
Un bon moment
En fermant les yeux sur tout
Au cas où la nuit tomberait,
Ses *peyes*³⁴ il les cacherait
Et ça sera splendide
Di *mame* demande: que s'est il passé ?
Pourquoi ne tiens-tu pas sur tes pieds ?
Il répond *Mamenyu*³⁵, ça a été

חסיד אחד בעיר זרה
שיקצה מוצאת חן בעיניו,
הוא אומר לעצמו, אפשר לתפוס אותה
בחשאי,
רגע טוב
לעצום עין על הכל,
במידה והלילה תרד,
את הפאות הוא יחביא
וזה יהיה נפלא,
האמא שואלת: מה קרה ?
למה אינך עומד על הרגליים ?
והוע עונה: אמא שלי, זה היה

²⁶ Rabbin, maître (en s'adressant à son maître, à un rabbin hassidique)

²⁷ Nom de femme. Dans ce cas, il s'agit probablement d'une jeune femme qui va consulter un (éventuellement jeune) rabbin.

²⁸ Une question: consultez le Rabbi concernant un problème de pureté rituelle.

²⁹ Aussi

³⁰ Même

³¹ Evidemment, nécessairement, de toute façon

³² Juif très pieux, adepte de l'un des courants de piété judaïque, notamment du hassidisme fondé au XVIIIe siècle en Europe orientale et organisé en courants séparés se réclamant chacun d'un rabbin ou maître particulier

³³ Jeune fille non juive

³⁴ Mèche de cheveux souvent torsadée que les garçons et les hommes juifs orthodoxes se laissent pousser entre la tempe et les oreilles.

³⁵ Mamé : La mère – Maménuyuy : Ma mère (ma petite Maman)

Refrain:

un bon moment, un bon moment
Oy, que c'est agréable, que c'est bon
Ça n'a pas duré longtemps
Et maintenant je suis malade

Deux fois: Jusqu'à la mort je me souviendrai
De ce bon moment

פזמון:

רגע טוב, רגע טוב,
אוי, כמה זה היה נפלא, כמה זה היה טוב,
זה חלף בן רגע
ועכשיו אני חלוש

פעמיים: עד המוות אזכור
ברגע הטוב הזה

Quelques remarques sur le poème «Au dehors, dans un petit bois»

Hannelore Szpirglas

in droysn in a veldele

En travaillant sur le poème « in droysn in a veldele » qui est en fait une chanson, comme en atteste également le refrain, j'ai remarqué quelques influences de la culture yiddish sur cette chanson; je voudrais les partager avec vous, car je pense qu'elles ont une certaine importance. Comme en témoignent ses écrits, Israël Hochner était un homme cultivé et un amateur de culture yiddish; on peut donc supposer qu'il connaissait la très populaire chanson, «a brivele der mamen» (une lettre pour ma mère), écrite en 1907 par Salomon Shmulewitz (texte et musique). En 1939, et devenu lui aussi très populaire, sortit un film portant le même titre. Réalisé par Joseph Green, il fut l'un des derniers films tournés juste avant l'invasion de la Pologne par les Nazis.

Dans la chanson d'I. Hochner « in droysn in a veldele » on remarque la proximité avec les deux œuvres mentionnées plus haut, par le thème central de la lettre et du soldat juif, loin de sa maison et de sa mère restée seule derrière dans le shtetl. La mère juive qui attend languissante une lettre de son fils, parti et perdu dans le monde extérieur, était une des métaphores de la désintégration familiale (juive) du début de 20ème siècle, avec à l'arrière-plan la pauvreté et les troubles en Europe Orientale.

Souvent le fils parti (ou un autre membre de la famille), «n'oubliait pas» seulement sa mère, mais, avec elle, il laissait également derrière, son shtetl, sa culture, la tradition juive. La lettre qui ne passe plus entre les générations, «der alter heym» (L'Europe orientale, lieu d'origine) et le nouveau monde, qui n'est plus reçue, lue, et à laquelle il n'y a plus de réponse, peut aussi être regardée comme une métaphore de l'assimilation.

On perçoit alors que le personnage du soldat juif d'I. Hochner, dans cette chanson, se distingue, sur ce point, entièrement des personnages présentés dans «a brivele der mamen».

Dans la chanson « a brivele der mamen » on rencontre une mère juive du début du 20ème siècle qui dit au revoir à son fils qui va traverser la mer pour chercher fortune à New York. Elle lui donne sa bénédiction, mais pas sans lui rappeler qu'il devra lui écrire une lettre chaque semaine. En écrivant il pourra la consoler et guérir ses douleurs de l'âme. Mais elle attendra en vain et avec chagrin pendant huit ans. Elle va mourir sans avoir entendu un mot de son fils, pendant que lui est devenu riche et a formé une famille à New York, où il va recevoir la nouvelle de la mort de sa mère.

Le film apporte une variation sur le thème de la désintégration familiale et l'élargit par le thème de la mort du soldat juif dans la première guerre mondiale, avec, devant les yeux du réalisateur, le déplacement et l'expulsion des Juifs européens en 1939: Dovid, un père de famille dans un shtetl en Pologne, est un compositeur de chansons et un «nebbikh»; il va s'enfuir en Amérique pour échapper à l'humiliation

d'être constamment sans travail et sans argent. On n'entendra plus rien de lui. Dobrish, sa femme, reste derrière avec les enfants. Shimon, l'ami de la famille, va essayer de les aider. Arele, le plus jeune des enfants, gratifié d'une belle voix, va lui aussi quitter Dobrish et le shtetl pour partir en Amérique. Dobrish languira des années pour une lettre d'Arele qui ne viendra jamais.

Les troubles de la première guerre mondiale arrivent dans le shtetl et les juifs doivent fuir. La fin de la guerre en 1918 apportera une joie immense, mais aussi la terrible nouvelle que le fils aîné de Dobrish a été tué au front, juste quelques jours avant la fin de la guerre.

Avec l'aide de « Mister » Shein, un représentant de « Jewish Aid to Refugees Organisation », Dobrish part enfin pour l'Amérique où elle cherche les traces de son mari et apprend qu'il est déjà mort. Mr. Shein l'emmène au concert, écouter un chanteur Yiddish-Américain. Pendant qu'elle écoute cette merveilleuse voix, elle se rend compte que cette « sensation » ne peut être personne d'autre que son fils perdu, Arélé. Après le concert, elle le suit, mais il ne reconnaît pas sa mère.

La dernière scène du film montre Dobrish sur un lit d'hôpital, après avoir été écrasée par une voiture. A ses côtés se trouve Mr. Shein et, enfin, le fils est dans les bras de sa mère. Dans un souffle, elle prononce son nom, « Arélé », et c'est le dernier mot du film. Cette fin est ouverte: est-ce la dernière parole de Dobrish dans ce monde ou va-t-elle vivre dans « un nouveau monde » avec Mr. Shein et ré-unie avec son fils?

Aussi le fils dans « Au-dehors, dans un petit bois » a quitté sa mère et le shtetl, mais pas pour faire fortune en Amérique – peut-être n'en avait-il pas les moyens? Il a été appelé à la guerre sur un champ de bataille, comme le fils de Dobrish qui, lui, n'en est pas revenu.

Le soldat juif d'I. Hochner n'oublie pas sa mère. Elle va recevoir sa lettre, comme lui reçoit la sienne. Il répond. En cela il diffère entièrement des personnages dans « a brivele der mamen ». Dans un monde où il est loin de son origine et seul parmi les autres, où il doit se battre pour survivre, il va écrire « a tshivele, mit zayn eygen khasimele » (une réponse avec sa signature à lui). En écrivant « tshivele » et « khasimele », des mots qui ont des synonymes en yiddish (« entfër » et « untershrift »), il utilise des mots en « loshn koydesh », en hébreu traditionnel.

Je crois que I. Hochner ne cherchait pas seulement faire une jolie rime, mais qu'il insistait ici sur le fait que son soldat juif restait malgré tout lié à la tradition juive. Mais est-ce qu'il va survivre ? Quelle est la fin de l'histoire dans cette chanson ? Est-elle ouverte comme dans le film mentionné ? « Des grenades éclatent, des hommes tombes, Shma-Yisroel, crie le yid/ et il sort la lettre chérie, oy der mames ksivele/.. » C'est la dernière strophe de la chanson. En mémoire de la première guerre mondiale, I. Hochner a noté cette chanson pour nous au milieu de la destruction totale du monde juif européen. Le dernier mot de cette chanson, écrit en lettres bien grandes, au milieu de la page c'est : « REFRAIN ». Et alors : « A la lettre chérie, à cette main connue/ il écrit, loin/...a tshivele mit zayn eygen khasimele... »

in droysn in a veldele "בחורץ בייער הקטן" כמה הערות על השיר

באיבוד החיבור *in droysn in a veldele* שאיננו אלא שיר, כפי שמוכיח הפיזמון, שמתי לב להשפעות של התרבות הידית על השיר הזה. הייתי רוצה לשתף אותכם, כי אני מאמינה כי אלה הם ברי משקל רב. כפי שמלמדים הכתבים של ישראל הוכנר הוא היה אדם מלומד, חובב תרבות ידית. אפשר להניח כי הוא הכיר את השיר הפופולרי ביותר "a brivele der mamen" מכתב עבור אימי שחובר בשנת 1907 על ידי סולומון שמוליביץ (לחן ומילים). בשנת 1939, גם יצא סרט שגם היה מאוד פופולרי עם אותו שם. הסרט הופק על ידי יוזף גריין, והיה אחד מן הסרטים האחרונים שהופק ערב פלישתם של הנאצים על פולין.

בשיר של י. הוכנר אפשר לציין קרבה ליצירות הללו, כשל הנושא המרכזי של המכתב והחייל היהודי, רחוק מביתי ומאימו שנותרה לבדה בשטייטל. האמא היהודיה שמחכה נואשות למכתבי בנו, שהלך ואיבד את עצמו בעולם הגדול, היה מטפורה של התפוררות חיי המפשחה היהודיים בתחילת המאה העשרים, עם רקע של עוני ומצב פוליטי נפיץ במזרח אירופה.

לעיתים קרובות, הבן שעזב (או כל בן משפחה אחר) "לא היה שוכח" אך ורק את אמו, אלא איתה, הוא היה גם משאיר מאחוריו את השטייטל שלו, את תרבותו, ואת המסורת היהודית. המכתב שלא עובר יותר בין דור לדור, בין ארץ המוצא לעולם החדש "der alter heym", המכתב שלא נקרא יותר, המכתב שנותר ללא תשובה, איננו אלא מטפורה של ההתבוללות.

בעניין הזה אפשר להגיד כי החייל היהודי של ישראל הוכנר, בשיר הזה, נבדל מן הדמות של ה" a brivele der mamen". בשיר ה" a brivele der mamen " נפגשים עם אם יהודיה בתחילת המאה העשרים אשר נפרד מבנו העומד לחצות את הים ולצאת לחפש את מזלו בניו יורק. האם מברכת אותו, מבלי להזכיר לו כי עליו לכתוב לה מכתב כל שבוע. בכתיבתו הוא יוכל לנחם אותה ולרפא את ייסורי נפשה. אבל לשווא ובכאב היא תחכה שמונה שנים. היא עומדת למות מבלי שהיא שמעה מילה מבנו, אשר בינתיים נהיה לאדם עשיר ואשר הקים משפחה בניו יורק, בו הוא יקבל את בשורת מותה של אימו.

הסרט מכניס אלמנט חדש בתימה של התפוררות המשפחה ומרחיב אותו עם התימה של נפילת החייל היהודי במלחמת העולם הראשונה, כאשר, עומד מול עיני המפיק, גירושם והגלייתם של יהודי אירופה בשנת 1939. דוד, אב משפחה משטייטל בפולין מלחין במקצועו. הוא "nebbik". הוא עומד לברוח לאמריקה כדי להימלט מהשפלת האבטלה והעוני התמידיים. לא נשמע ממנו דבר. דובריש, אשתו, נשארת מאחר עם ילדיו. שמעון, ידיד המשפחה, ינסה לסייע להם. ארלה, צעיר הילדים, המוכשר בקול נפלא, גם עומד לעזוב את דובריש ואת השטייטל כדי לנסוע לאמריקה. דובריש מתגעגעת שנים למכת מארלה שלעולם לא יגיע.

כשרחשי מלחמת העולם הראשונה מגיעים לשטייטל, יהודי העיר נאלצים לברוח. סוף המלחמה בשנת 1918 הביא להתפרצות של שמחה עצומה, אך גם את הידיעה המרה כי בנה הבכור של דובריש נהרג בחזית, כמה ימים בלבד לפני תום הקרבות.

עם עזרתו של "מיסטר" שיין, נציג הארגון המסייע ליהודים מהגרים (Jewish Aid to Refugees Organisation) דובריש גם מצליחה סוף סוף לנסוע לאמריקה כדי למצוא עקבות של בעלה ומגלה שגם הוא כבר נפטר. אדון שיין לוקח את דובריש לקונצרט כדי לשמוע זמר יד-אמריקאי. במהלך הקונצרט היא מקשיבה לקול הנפלא ויש לה תחושה כי הקול המקסים הזה לא יכול להיות אלא של בנו האבוד, ארלה. לאחר הקונצרט היא רודפת אחריו, אך ארלה לא מזהה את אימו.

הסצנה האחרונה של הסרט מראה את דובריש במיטת בית חולים, לאחר שנדרסה על ידי רכב. לצידה עומד אדון שטיין וסוף סוף בנה בזרועות אמה. בנשימתה האחרונה היא לוחשת את שמו "ארלה" ועם מילה אחרונה זו מסתיים הסרט. הסיום פתוח בעצם, האם המילה האחרונה לדובריש בעולם החדש הזה בו היא חיה עם אדון שטיין מאוחדת עם בנה?

גם הבן בשיר של ישראל הוכנר נטש את אימה ואת השטייטל, אבל לא כדי להצליח באמריקה – אולי לא עמדו לרשותו האמצעים לכך? הוא גויס למלחמה, ומשדה הקרב, כמו בנה הבכור של דובריש, הוא לא חזר. החייל היהודי של ישראל הוכנר לא שוכח את אמה. היא מקבלת מכתבים ממנו, כפי שהוא מקבל ממנה מכתב. הוא משיב לה. בעניין הזה הוא שונה לחלוטין מדמויות של ה" a brivele der mamen". בעולם שבו הוא רחוק מעולמו ובודד בין רעיו, הוא נאלץ לאבק כדי לשרוד, הוא כותב "a tshivele, mit zayn eygen khasimele" תשובה עם חתימתו. כשהוא מחבר tshivele (תשובה) וגם khasimele (חתימה) המילים הם מילים נרדפות בידידיש (entfer) וגם (unterschrift) אבל כאן הוא בוחר להשתמש בלשון הקודש בעברית המסורתית.

אני מאמינה כי ישראל הוכנר לא רק חיפש חריזה טובה, אלא גם הדגיש כי החייל היהודי שלו היה למרות הכל מחובר ומחויב למסורת היהודית.

אך האם ישודד? מה סוף הסיפור בשיר? האם השיר נשאר פתוח כמו בסרט? השורה האחרונה של השיר "רימונים מתפוצצים, אנשים (חיילים) נופלים, שמע ישראל, צועק היהודי / והוא מוציא את המכתב האהוב, אוי מכתבה של אמא..." . זה הבית האחרון של השיר. לזכר מלחמת העולם הראשונה ישראל הוכנר כתב את השיר הזה כדי להדגים את החורבן המוחלט של העולם האירופאי היהודי. המילה האחרונה של השיר, כתוב באותיות גדולות באמצע העמוד, פזמון. ואז שוב, "למכתב האהוב, ליד הידועה, הוא כותב, דחוק, ... תשובה עם חתימתו..."

אברהם גולפאדן (1840-1908)

אבי התיאטרון היידיש.

אברום גולדפאדן נולד ברוסיה בשנת 1840. הוא היה אמור להיות רב. אך הוא העדיף להתמסר לכתיבה, והפך למחבר הדרמטי הראשון בשפה היידיש אשר הביא לפריחתו של תיאטרון יידיש.

חינוך ברוח ההשכלה

אברהם גולפאדן (המכונה אברום גולפאדן) היה משורר ומחבר של כארבעים מחזות תיאטרון ביידיש. הוא נחשב למייסד של התיאטרון היידיש. בנו של שערן, שהיה מאוד מושפע מן ההשכלה, אברום למד כילד בחדר אך קיבל גם שיעורים פרטיים בגרמנית וברוסית. בהמשך הוא למד בישיבה של זיטומיר ויצא עם סמיכה בשנת 1866. אולם הוא לעולם לא שימש כרב אלא כמלמד בלבד.

מחזות ראשוניים

בשנת 1865 הוא מפרסם את ספר השירה הראשון בעברית ועוד כרך נוסף ביידיש. בשנת 1868 הוא נוסע לאודסה (אוקריינה) לבן דוד, שהיה מגן פסנתר ומסייע לו להלחין כמה משיריו. שם הוא מחבר את היצירות *Die Tzwei Sheines* ואת *Die Murneh Sosfeh*.

בבוקרסט (רומניה) הוא מקים חבורה של שחקנים, התיאטרון המקצועי הראשון בשפה היידיש שמציג בכל רחבי רומניה. הוא מביים מחזות מתורגמים, בין היתר מרומנית ומצרפתית אך גם את יצירותיו המקוריות. התיאטרון של גולדפאדן מינה כארבעים איש (מבלד השחקים עצמם היו בעלי מקצוע רבים אשר דאגו לתאפורה, למוזיקה ואשר היו עם בני משפחותם). גולדפאדן חזר איתם לאודסה, וגם נסע לרוסיה, במוסקווה ובסנטפטרסבורג. גולדפאדן העדיף ראשית רפרטואר אשר היה קרוב לקומדיה העממית (ה-*vaudeville*) ולאט התקרב לכתיבה "רצינית" יותר סביב נושאים יהודיים, המחזה הידוע והמפורסם ביותר היה שולמית שחובר בשנת 1880.

העולם החדש

בספטמבר 1883 התיאטרון היידיש נאסר ברוסיה, לאחר רציחת הצ'אר אלכסנדר השני והדיכוי האלים והאנטישמי שפרץ כתוצאה מהאי יציבות הפוליטית. גולדפאדן הקים חבורת תיאטרון חדשה בוורשה אשר זוכה להצלחה רבה. בשנת 1887 הוא אף נסע לניו יורק והועלו שם בהצלחה כמה מיצירותיו. לאחר מכן הוא חזר לאירופה וכל הזמן העלה מחזות בכל רחבי אירופה, בין היתר בפריז ובלונדון. בשנת 1904 גולדפאדן נוסע שוב לאמריקה וחי שם בעוני יחסית עד מותו וזאת למרות שמחזותיו עדיין זוכים לאהדה רבה (בשנים הללו לא היו מכירים בזכויות יוצרים). הוא נפטר בינואר 1908.

14. Au dehors dans un petit bois

ונתן חלוקת אמת ושלום גי' ו' אצורתיק בונטאלו
 טלויב טרוצד, אמת שונדן גי' ו'
 גי' ו' ו' פונטא סאל ציט.
 פֿון ציט צולקנדישן שטאלאלו. צי' ה'ט אד ארט אד ברואלאלו
 אד אמת צי' ו' אד אמת צי' ו' אד אמת צי' ו'
 צי' ו' אד אמת צי' ו' אד אמת צי' ו'
 אמת צי' ו' אד אמת צי' ו' אד אמת צי' ו'
 אמת צי' ו' אד אמת צי' ו' אד אמת צי' ו'
 אמת צי' ו' אד אמת צי' ו' אד אמת צי' ו'

in droysen in a veldele bay a gebrokhen
 baymele
 troyrig trieb. in shitsen grob
 zitst a yiddisher soldat.
 fun dem zelnerishen shtievele, tsieht er
 aroys a brivele
 oy veynendig a oy kishendig, un er vet
 gor nit zat.

refren:
 dos tayere brivele, dos bekante ksivele
 vos fun dem, ven fun der heym
 iz er fervorfen vayt
 shraybt er on a tshivele mit zayn eygen
 khasimele
 vert fun dem in der heym a simkhe un
 a freyd.

די נאכט בעדעט א שטעטלע. אמת שטאלאלו ו' בראטאלו
 אמת שטאלאלו ו' אמת שטאלאלו
 אמת שטאלאלו ו' אמת שטאלאלו

di nakht bedekt a shtetele. In shtibel af
 a betele
 a mame trakht az in der shlakht
 iz ihr eyn un eyntsig kind
 nemt zi aroys dos brivele ihr zihns a
 ksivele
 oy veynendig oy oy kishendig
 un zi vert gor nit mied refren

פֿלעטע בראטאלו ו' אמת שטאלאלו
 אמת שטאלאלו ו' אמת שטאלאלו

plitsem brent a veldele oyf dem
 shlakhtfeldele
 granaten kanonen, menshen falen shma
 yisroel shreyt der yid
 nemt er aroys dos brivele oy der mames
 ksivele
 oy veynendig oy oy kishendig
 oy er vert gor nisht mied.

Refren is.h

Au-dehors, dans un petit bois, près d'un arbre rompu
Morne et triste, dans une tranchée de tir
Est assis un soldat juif.
De sa botte militaire, il tire dehors une petite lettre
Oy, que de pleurs, oy oy que de baisers
Et il ne peut s'en rassasier.

Refrain:

A la lettre chérie, à cette main connue,
Il écrit;
Arraché à sa maison et perdu loin d'elle,
Il écrit *a tshivele mit zayn eygen khasimele*³⁶,
Qui au foyer deviendra joie et bonheur.

La nuit recouvre un *shtetele*³⁷. Dans la petite chambre sur un lit
Songe une mère; dans la bataille
Se trouve son seul et unique enfant
Elle sort la petite lettre, *ihr zihns a ksivele*³⁸
Oy, que de pleurs, oy oy que de baisers
Et elle ne peut s'en lasser.

Refrain:

A la lettre chérie, à cette main connue,
Il écrit;
Arraché à sa maison et perdu loin d'elle,
Il écrit *a tshivele mit zayn eygen khasimele*,
Qui au foyer deviendra joie et bonheur.

Soudain, sur le champ de bataille, un petit bois brûle
Des grenades éclatent, des hommes tombent,
*Shma-Yisroel*³⁹, crie le *yid*

בחוץ, ביער קטן, ליד עץ כרות,
עגום ועצוב, בתעלה מוגנת
יושב חייל יהודי.
מתוך מגפיו הצבאיים, מוציא הוא מכתב קטן,
אוי, כמה בכי, אוי אוי כמה נשיקות
ואינו יכול לשבוע

פזמון:

למכתב היקר, וליד הידועה,
הוא כותב:
עקור מביתו ואבוד רחוק ממנה,
הוא כותב תשובה עם החתימה שלו עצמו
שבביתו יהפוך לשמחה וצהלה

הלילה מכסה את השטייטל. בחדרון הקטן על המיטה
אמא שלו מהרהרת, בקרב
נמצא ילדה האחד והיחיד
היא מוציאה את המכתב הקטן של בנו,
אוי, כמה בכי, אוי אוי כמה נשיקות
איננה יכולה לשבוע

פזמון:

למכתב היקר, ליד הידועה,
הוא כותב:
עקור מביתו ואבוד רחוק ממנה,
הוא כותב תשובה עם החתימה שלו עצמו
שבביתו יהפוך לשמחה וצהלה

פתאום, בשדה הקרב, היער הקטן עולה באש,
רימונים מתפוצצים, גברים נופלים, «שמע ישראל»,
צועק היהודי,

³⁶ *Tshivele* (dim. *tshuva*) = réponse, *khasimele* (dim. *khatima*) = signature. Une réponse avec sa signature à lui
Les mots « *tshuva* » et « *khatima* » font peut-être aussi allusion au concept de la période entre le Nouvel An juif et Yom Kippour, quand on est demandé de « faire *tshuva* » = de se repentir et qu'on se souhaite « *ktiv ve khatima tova* » = « inscription et bonne confirmation » sous-entendu : de ton /votre nom dans le Livre des Vivants.

³⁷ *Shtetele* = bourgade d'Europe orientale abritant une communauté juive

³⁸ *Ihr zihns* = de son fils, *a ksivele* (*ktiv*), = l'écriture (voir note 34)

Et il sort la lettre chérie, oy *der mames ksivele*⁴⁰
Oy, que de pleurs, oy oy que de baisers
Et il ne peut s'en lasser.

והוא מוציא את המכתב האהוב, אוי כתב יד אימו,
אוי, כמה בכי, אוי אוי כמה נשיקות,
ואיננו יכול לשבוע

Refrain:

A la lettre chérie, à cette main connue,
Il écrit;
Arraché à sa maison et perdu loin d'elle,
Il écrit a *tshivele mit zayn eygen*
khasimele,

Qui au foyer deviendra joie et bonheur.

IS. H.

פזמון:

למכתב היקר, ליד הידועה,
הוא כותב:
עקור מביתו ואבוד רחוק ממנה,
הוא כותב תשובה עם החתימה שלו עצמו
שבביתו יהפוך לשמחה וצהלה

יש. ה

³⁹ Shema-Yisroel= "Ecoute, Israel, l'Eternel est notre Dieu, l'Eternel est Un". Phrase-clé et proclamation du monothéisme juif

⁴⁰ Der mames = de la mère, ksivele (*dim. ktiva*) = écrit, écriture

Yankele geht in shuhl arayn
fun Avrom Goldfaden

elend, kleyn un nimes iz yankele, gots zihn
vi faynd hoben ihm di umes, zey kenen ihm gor nit tin
giboyrim mit zeyer gvure, kenen ihm nit beshtehn
vifiel mol vi vilde tiere, iz er gelegen in zeyere tsey
vifiel mol hot shoyn gehangen, iber ihm zeyer sharfe shvert
vifiel mol fleg men ferlangen, ihm obmeken fun der erd.
ihm helfen fun di sakones, es zol ihm gor nit zayn,
fast yankele a tones un loyft in shul arayn.

II

dem soyne tsu befallen, kloybt men helden oys
me greyt on shpiezen, faylen, a khail, gor a groys
er darf keyn shvert afile – fasten iz zayn gevehr
tshiveh, tsedoke, tfile, dos iz sayn militer
zayn zifts fun gantsn hartsen, shist biz in himel aroyf
vi shoyfres hilkht zayn krekhtsen, malokhim vekt es oyf.
zey halten far ihm milkhome, di soynim nemt er ayn
un me brengt ihm di nekhome, gleykh in shul arayn.

Yankele se rend à la "shul"⁴¹

Aurom Goldfaden

Solitaire, malingre et agaçant est Yankele, le fils de Dieu.
Comme les peuples le haïssent, ils ne peuvent rien lui faire,
Avec toute leur bravoure, les héros ne peuvent pas lui tenir tête,
Combien de fois, comme chez des bêtes sauvages, il fut déjà entre leurs dents.
Combien de fois au dessus de lui fut suspendue leur tranchante épée.
Combien de fois a-t-on voulu l'effacer de la terre.
Pour se tirer du danger et que rien ne lui arrive,
Yankele jeûne un *tones*⁴² et se précipite à la shul.

Pour attaquer le *soyne*⁴³, on choisit des héros,
On prépare des lances, des flèches, une armée énorme.
Il n'a même pas besoin une épée – le jeûne est son arme
*Tshuve*⁴⁴, *tsedoke*⁴⁵, *tfile*⁴⁶, c'est son armée.
Du plus profond de son cœur, son soupir tire jusqu'au ciel
Comme des *shoyfres*⁴⁷ résonne son gémissement, *malokhim*⁴⁸ il réveille.
Ils guerroyaient pour lui, il conquiert les *soynim*⁴⁹
Et on lui apporte *di nekhome*⁵⁰, directement dans la shul.

---

⁴¹ Shul = maison de prière, synagogue

⁴² Tones = jeûne

⁴³ Soyne = ennemi

⁴⁴ Tshuve = repentir, retour au droit chemin

⁴⁵ Tsedoke = bienfaisance

⁴⁶ Tfile = prière

⁴⁷ Shoyfres = shofar, corne de bélier dont on sonne à la synagogue à Rosh Hashana et à Yom Kippour

⁴⁸ Malokhim = anges

⁴⁹ Soynim = ennemis

⁵⁰ Di nekhome = la consolation, réconfort

יענקלה הולך לבית כנסת

על פי אברום גולדפאדן

בודד, קטן ומבואס הוא יענקלה, בן אלוהים.
כמה פעמים שונאים אותו, אין בידם לפגוע בו,
[כל אותם] הגיבורים למרות גבורתם אינם יכולים לעמוד מולו,
כמה פעמים, כמו חיות פראיות, נתפס בין שיניהם.
כמה פעמים היתה תלויה מעליהם חרבן החדה,
כמה פעמים רצו למחוק אותו מעל פני האדמה.
כדי להימלט מן הסכנה וכדי שלא יקרה לו דבר
יענקלה צם זרץ לבית הכנסת.

כדי לתקוף את השונא, בוחרים בבני חיל,
מכנים רומחים, חצים, צבא אדיר,
אין לו צורך אפילו בחרב – הצום הוא נשקו
התשובה, הצדקה, והתפליה הם צבאו.
אָנְחָתו מעומק ליבו מתפרצת עד לרקיע
כמו שופרות מקוננת יבבתו, את המלאכים היא מעוררת,
הם נאבקים עבורו, והוא גובר על השונאים
ומביאים לו את הנקמה, ישירות לבית הכנסת.

Avrom Goldfaden (1840-1908) **Le père du théâtre yiddish**

Avrom Goldfaden, né en 1840 en Russie, aurait du être rabbin. Il a préféré se lancer dans l'écriture, devenant le premier auteur dramatique en langue yiddish et entraînant dans son sillage l'émergence d'un théâtre yiddish.

Une éducation inspirée par la Haskalah

Abraham Goldfaden (dit Avrom Goldfaden) est né en 1840 en Russie. Poète et auteur d'une quarantaine de pièces de théâtre, il est considéré comme le fondateur du théâtre Yiddish. Fis d'un horloger, très influencé par la Haskalah (les Lumières juives), il fréquente enfant le Heder mais suit également des cours particuliers d'allemand et de russe. Il étudie ensuite dans une école rabbinique à Zhytomyr dont il sort diplômé en 1866. Il ne sera jamais rabbin mais exerce dès lors le métier d'enseignant.

Premières pièces et création d'une compagnie

En 1865, il publie son premier recueil de poésie, en hébreux puis un second ouvrage, en Yiddish. En 1868, il gagne Odessa (Ukraine) où un cousin, bon pianiste, l'aide à mettre en musique certains de ses poèmes et où il écrit ses deux premières pièces : *Die Tzwei Sheines* et *Die Murneh Sosfeh*.

A Bucarest (Roumanie), il crée une troupe de comédiens, la première troupe de théâtre professionnelle de langue yiddish, avec laquelle il parcourt la Roumanie. Il fait jouer des pièces traduites, notamment du roumain et du français mais aussi et surtout ses propres pièces.

Recueil de chansons d' Abraham Goldfaden (partitions et paroles) Avec sa troupe, qui compte dorénavant une quarantaine de personnes (les décorateurs, les musiciens et leurs familles compris), Goldfaden retourne à Odessa, puis se produit en Russie à Moscou et Saint Pétersbourg.

Privilégiant d'abord un répertoire proche du vaudeville, il évolue vers une écriture plus "sérieuse", autour de thèmes juifs, sa pièce la plus fameuse dans ce registre étant *Shulamith*, écrite en 1880.

Le Nouveau Monde

En septembre 1883, le théâtre yiddish est interdit en Russie, après l'assassinat du tsar Alexandre II et les violentes réactions antisémites qu'il entraîne. Goldfaden fonde une nouvelle troupe à Varsovie qui connaît un semi-échec. En 1887, il se rend à New-York, également sans grand succès. S'en suivent quatorze années à voyager à travers l'Europe, notamment à Paris et Londres. En 1904, Goldfaden tente de nouveau sa chance en Amérique où il vit dans une relative pauvreté, bien que ses pièces y soient souvent jouées (les droits d'auteurs n'existent pas à l'époque). Il meurt en janvier 1908.

30 Yankelch Geyt In Shul Arayn

Music & Words: A. Goldfaden
Arr: Henry A. Russotto

1. E - lend klein und nim-es is Jan-kele gut - tes sunn wie
2. Der Ti ger is von ihm nil der kein Ti ger frest er nil der

faind hoben ium die u - mes und Kö - nen ihm gar-nit thun gi-
mensch is von ihm wil - der er trinkt nur men-schen blut was

boria mit sei - er gwa - reh kö-nen ge - gen ihm nit bei stehn wie viel
men - schen stellt zu frie - den was a ro - she ho - mon ken

mal bei wil de thiere is er gele-gen in die - zahn wie viel
töl - ten tausend-der jü - den mit ein kritz von der pen.

mol is schon ge - hang-en über ihm die shar-fe shwert wie viel
Lau fers laufen und Jo - gen es brent auf sei die haut sei

mol flegt man ver lan gen ihm aus me ken von der — Erd ihm
Lau - fen schnell und tra - gen in die brief dem shreck li - eben todt ihm

hefft von a - le sakoues es sol ihm gar - nit sein fast
wet ihr. schon nit töd - ten zer stert is a ier plan weil

Jan - ke - le a tu - nes und - geht in schul a - rain,
Jan - kele geht jetzt bet ten — gleich in schul a - rain.

. Goldfaden }

בשנת ה'תש"ב ז"ל נתקן חוק המבחן אשר
הוציא ממשלת ישראל אשר
הוא להגן על המערכת המשפטית
ועל השופטים אשר הם
המגנים על החוקים והזכויות
האזרחיות. חוק זה
הוא חלק מהמאמצים
הממשלתיים להגן על
המערכת המשפטית
ועל השופטים אשר הם
המגנים על החוקים והזכויות
האזרחיות. חוק זה
הוא חלק מהמאמצים
הממשלתיים להגן על
המערכת המשפטית
ועל השופטים אשר הם
המגנים על החוקים והזכויות
האזרחיות.

Kahal fun limozh in kriegtsayten

[In friedenstsayten zenen do keyn yiden geven un oyb s'iz eyntselne geven, *la phrase est rayée*]

Far dem krieg hot men do fun yiden nit gevust.

Eyntselne yidish poylishe terikishe families merstens kleynhendler, ober zehr vayt fun yidishkeyt, bikhlal fun religion bifrat.

Iz gekumen di milkhome un hot aher tsugefihrt fun ale eken land yiden. mehrstens elzaser yiden un dan poylishe. yiden fun ale sorten. un mit di elzaser yiden iz oykh gekumen dos gantse klekoydesh: a khuts zehr a faynem rabiner, a khazen, a moyel, a shoykhet un farshteyt zikh, az a prezident hot oykh nit gefehlt. un eyns, tsvey, dray iz geboyren a kehile mit ale vikhtige zakhen.

Vi (di) elzaser yiden kenen dertsu nokh mehrere shtreng religieze elzaser. s'iz geefent gevorn a shuhl un zogar a seminar un a mikve. volt alts geven gut un fayn, iz ober do a tsore. vos is. s'iz oykh do poylishe yiden un oykh gants frume yiden un poylishe yiden hoben oykh zeyere klekoydesh, nisht keyn rov [oykh khuts a rov, *est rayé*] ober stam sheyne yiden. zey viln makhn shalshudes (shalosh seudot) far zikh un eyder me kukt zikh um, vert shoyng gefihrt a kamp, farshteyt zikh, nisht kholile mit kaas, nor azoy hintervaylekhts.[steitsh poylish, *raye*] elzaser yiden taynen un zogen, mir hoben bakumen rekht nor far undz el. (elzaser) yiden un ihr muzt zayn mit undz tsuzamen, vayl poylishe yiden hoben bekumen a nomen *etranzher* un dafar muz men halten dos moyl un shvaygen.

Ibrigens hot zikh bay di poylishe yiden mit 4 yohr tsurik nisht gefunen aza oytoritet, vos zol kenen virken, az poylishe yiden zolen hoben ekstra a kloyz. sof khol sof hot [zikh, *raye*] men zikh geeynigt, a dank undzer rov, voz iz beemes an ehrlikher mensh un me hot di poylishe yiden gegeben a vinkel tsu praven far zikh.

Dervayl hot zikh der kibets fargresert un me hot tsu mazl geefent nokh a shuhl, azoy, az af di yomimnero'im [rosheshone yomkipper *est raye*] iz geven in undzer shtot azh 5 shuhlen (minyonim *est raye*).

Bald hoben ongehoiben tsu virken di gzeyres af yidishe kep. yiden hoben oyfgehert tsu nemen di shtitse bay der shtot.

Farshteyt zikh, di ershte zenen geven di poylishe yiden un dan iz gekumen di handelsbeshrenkungen un dan iz gekumen dos shtemplen di papiren un dan hot men bakumen administratoren in di gesheften. tsuersht iz geven di 36igster. men hot gekhapt, geshlept un fershlept unzer kehile. hot zikh gehalten di noyt un di shrek bey di yiden hoben zikh fun shoh tsu shoh farergert. komiteten hoben zikh geshafen. Gshtitst mit vos s'iz nor meglikh geven.

Dan hot zikh ongehoiben gantz andere gzeyres. ober biz pesakh hot men nokh vi s'iz gekent kumen ober shpeter hot zikh gemakht zehr biter. men hot gekhapt mentshen, fun di shtiber aroys genumen, vi farbrekher gefihrt, mankhe gekeytelt, gekhapt in di gasen. menshen, nisht gekukt oyf elter, oyf gezunt, gekhapt. farmegens beroibt. dokh iz ober nokh tomid geven a ofene tir baym rabiner.

Khotsh er hot praktish nisht gekent fiel helfen. ober dokh iz es geven a treyst. me vert arayn geyn tsum rabiner heren, vos er vet zogen un geven iz bay ihm shtendig di shtub ful umglikleke menshen, velkhe zenen gekumentsu loyfen fun ale vinkelakh. biz biz der rov iz oykh gevorn zeyer korben.

Un geven iz nokh a yid, a nansier [*des initiales difficilement a dechriffer, evtl.: m.i.ch.s.*] velkher hot zehr fiel geton tsu lindern dem yidishen shmerts. hot ober gemuzt iberlozen in di shverste miniten di arbeyt un entlofen, vayl men hot ihm shtark gezukht.

un azoy iz ferbliben ashtot fun a groyse kehile yiden an adres. nishto keyn shtieb, vu a yid meg zitsen ofen. farkrokhen in di boydems un di kelers.

Un men zitst un vart. Me hoft az fiele muzen aroyskrikhen fun zeyre farshtekte vinkelekh. loyfen in gas, zukhen emetsen fun di komiteten tsu kenen bekumen etlikhe frank broyt tsu bezorgen. fiele loyfen in gas heren, vos mit zeyere kinder iz geshehen. ver s'hot epes gehert neyes. di tsayt tsu geyn iz beshrenkt. gantse shtotfirtlekh, vu men tor iberhoypt nit gehn biz 10 a zeyger in der fri un fun 7 bay nakht. azoy iz obgeshtorben gevorn a yiddisher kibets, velkher hot gebliht do in shtot.

Tserisen gevoren yidishe heyman. iz dokh geven a groyser tsol yiden, vos hot gefihrt a shtreng religieze heym un haynt keyn shoykhet, keyn yidish tsuzamen leben. yede minut hot men moyre, es zol nisht kumen a naye gzeyre . bay dem alemen lebt bay yeden shtark der bitokhen, az ot-ot-ot kumt di groyse hilf un me het [vet] kenen fray oyfotemen

ven ?

La communauté juive de Limoges en temps de guerre

[Dans les temps de paix il n'y avait pas de juifs ici et s'il y en avait quelques-uns, *la phrase est rayée*]

Avant la guerre, ici, on n'a rien su des juifs.

Il y avait juste quelques familles juives, polonaises et turques, la plupart détaillants, mais très éloignés du judaïsme (de la *yidishkeyt*), de la religion en particulier.

La guerre est arrivée et a amené ici des juifs de tous les coins du pays, pour la plupart des Juifs alsaciens et ensuite des Juifs polonais. Des juifs de toutes sortes. Et avec les Juifs alsaciens sont venus aussi tous les fonctionnaires de la vie religieuse, le *klekoydesh* : en plus d'un très bon rabbin, sont venus aussi un *khazen*, un *moyel*, un *shoykhet* et, ça va de soi, même un président il n'a pas manqué.

Et une, deux, trois, une communauté juive est née, *a kehile*, avec toutes les choses importantes. Et, de plus, chez les Juifs alsaciens, il y a quelques orthodoxes stricts. On a ouvert une *shul* et même un Séminaire et une *mikve*. Tout ça aurait pu être beau et bon, mais il y a un problème, *a tsore*. Qu'y a-t-il ? Il y a aussi des Juifs polonais et chez eux aussi, des juifs très pieux et les Juifs polonais ont aussi leurs propres *klekoydesh*, pas de rabbin, [aussi en plus d'un *rov*, *est rayé*], mais simplement des bons juifs. Ils veulent faire *shaleshudes*, le troisième repas du shabbat pour eux-mêmes et avant qu'on s'en rende compte, déjà on mène le combat. Bien sûr, pas avec colère, *khililé*, mais non, seulement comme ça, par derrière. [Comme ça, polonais, *est rayé*]. Des Juifs alsaciens argumentent et affirment «on a reçu des droits, mais seulement pour nous Juifs alsaciens et vous, vous devez rester ensemble avec nous, car les Juifs polonais ont été déclarés étrangers⁵¹ et pour cette raison on doit fermer la bouche et se taire».

D'ailleurs, il y a 4 ans, on n'avait pas trouvé, chez les Juifs polonais, une telle autorité, qui pourrait exercer afin de permettre aux Juifs polonais d'avoir une petite *kloyz*, un petit local de prière spécialement pour eux. *Sof-kol-sof*, finalement, on est tombé d'accord, grâce à notre rabbin qui est vraiment un être humain honnête et on a donné aux Juifs polonais un petit endroit pour qu'ils puissent célébrer pour eux-mêmes.

Entre-temps le *kibets*, la communauté juive s'est agrandie et, par chance, on a pu ouvrir encore une *shul*, et ainsi, pour les *yomim nero'im* [*rosheshone yomkiper est rayé*] il y avait dans notre ville pas moins de 5 *shuln* [*minyanim est rayé*].

Bientôt les persécutions, les *gzeyres* ont commencé à toucher les têtes juives. Les juifs ont cessé de recevoir l'assistance municipale.

Bien sûr, les premiers ont été les Juifs polonais, ensuite sont arrivées les restrictions commerciales, ensuite est arrivé le marquage des papiers, et ensuite on a reçu des administrateurs dans les commerces. D'abord ce furent ceux de 36⁵². On a arrêté,

⁵¹ Dans le texte original le mot «étrangers» est écrit «étranger» en caractères hébraïques.

⁵² Notes de traduction: « Ce sont d'abord les Juifs étrangers qui subissent la rigueur des nouveaux statuts. Le 27 Août 1942 commence une grande persécution qui frappe tous les Juifs étrangers venus en France

traîné et déporté notre *kehilé*. La détresse n'a plus quitté les Juifs et la terreur est devenue pire d'heure en heure. Des comités se sont créés. On a apporté tout le soutien possible.

Et après ont commencé des *gzeyres*, des persécutions d'une toute autre sorte. Jusqu'à *peysekh*, on pouvait encore trouver des moyens pour s'arranger, mais ensuite c'est devenu encore plus amer. Ils arrêtaient des gens, les obligeaient à sortir de leurs habitations et les emmenaient comme des criminels, plus d'un mis en chaîne. Ils ont fait des arrestations dans les rues. Sans tenir compte de l'âge, de la santé, ils ont arrêté des gens et ils les ont dépouillés de leurs biens.

Pourtant il y avait encore toujours la porte ouverte chez le rabbin, bien qu'il ne puisse pratiquement plus grand-chose pour aider et tout de même c'était une consolation. On va entrer chez le rabbin pour écouter ce qu'il va dire. La maison chez lui était toujours remplie des gens malheureux, qui étaient arrivés chez lui de tous les petits coins – jusqu'à ce que le rabbin devienne aussi leur victime, leur *korben*.⁵³

Et il y avait encore un juif, il était de Nancy⁵⁴ qui a beaucoup fait pour alléger la souffrance juive. Mais dans les minutes les plus difficiles, il était obligé d'abandonner son travail et de prendre la fuite car il était très recherché.

Et ainsi, d'une grande *kehilé yiden*, il n'est resté dans la ville, qu'une adresse. Il n'existe pas une habitation, où un juif pourrait oser s'asseoir ouvertement. On se cache dans les greniers et dans les caves.

Et on reste assis et on attend. On espère. Beaucoup sont obligé de sortir de leurs petits trous cachés pour courir dans les rues pour chercher quelqu'un des comités afin de recevoir quelques francs pour pouvoir acheter du pain. Beaucoup courent dehors dans la rue pour écouter tout autour, ce qui est arrivé à leurs enfants et qui a entendu quelques nouvelles. Le temps pour pouvoir bouger est limité. Il y a des quartiers entiers de la ville où il est interdit d'aller entre sept heures le soir jusqu'à dix heures le matin. Ainsi a périé une communauté juive, un *yidisher kibets*, qui avait fleuri dans cette ville.

Yidishé heyman, des foyers juifs ont été déchirés. Il y avait un grand nombre de juifs qui menait une vie juive orthodoxe stricte et aujourd'hui qu'il n'y a pas de *shoykhet*, il n'y a plus de vie juive collective. Chaque minute, on a peur qu'il arrive une nouvelle *gzeyre*. Malgré tout cela, vit très fort chez chacun la foi, le *bitokhen* que bientôt - bientôt - bientôt arrivera le grand secours et on pourra respirer librement.

Quand ?

---

après 1936. La police de Vichy les arrête pour les interner au camp de Nexon », cité après l'article « La Communauté de Strasbourg-Limoges (1939-1944) par Lazare Landau, voir <http://judaisme.sdv.fr//>

⁵³ Le rabbin dont il s'agit est le Rabbin Abraham Deutsch qui après la Libération est devenu le grand rabbin de Strasbourg qui sous son autorité a reconstruit la communauté Israélite de Strasbourg et la grande synagogue.

⁵⁴ Les initiales en lettres hébraïques sont très difficiles à déchiffrer, éventuellement *א.ש.מ.* ou *א.ש.נ.* Il est sans doute question d'un grand responsable de la communauté de Nancy, peut être Monsieur Yiddle Spielmann qui s'est beaucoup investi en faveur des juifs d'origine polonaise comme il l'avait déjà fait à Nancy.

הקהילה היהודית בלימוז' בתקופת המלחמה

בעידן השלום לא היו יהודים כאן ואם היו כמה מהם...[המשך המשפט מחוק]

לפני המלחמה, כאן, לא ידעו דבר אודות היהודים.

היו רק כמה משפחות בודדות יהודיות, פולניים וטורקים, רובם סוחרים קטנים, ורחוקים מאוד מהיהדות בכלל, ומהדת בפרט.

כשהמלחמה פרצה והביאה כאן יהודים מכל פינות המדינה, ברובם יהודים מאלזס ובהמשך יהודים פולנים. יהודים מכל הסוגים. ועם היהודים מאלזס הגיעו גם כל כלי הקודש [=פקידי חיי הדת], בנוסף הגיע רב מעולה, וגם חזן, ומוהל, ושוחט וכמובן גם הנשיא שלא היה חסר. ומהר מאוד, קהיליה יהודית נוסדה, קהיליה עם כל הדברים החשובים. ובנוסף בקרב יהודי אלזס היו גם כמה יהודים חרדים [=אורתודוקסים מאוד] שפתחו בית כנסת, וגם סמינר [רבנים] וגם מקווה [טהרה]. הכל היה יכול להיות טוב ויפה אבל נוצרה בעיה [צרה]. מה קרה? גם היו יהודים פולנים, וגם אצלם יהודים חרדים [=אורתודוקסים מאוד], וגם ליהודים הפולנים כלי קודש משלהם [=פקידי דת משלהם] מלבד רב [חוץ מרב אחד, כאן מחוק] וסתם יהודים טובים. הם רוצים לארגן סעודת שלישית עבורם [עבור היהודים הפולנים], ועוד לפני שמודעים לכך נפתח מאבק. חס ושלום וכמובן ללא כעס, אבל ככה סתם מאחורי גבם [ככה, הפולנים, כאן מחוק]. יהודים מאלזס מתווכחים וקובעים «קיבלנו זכויות, אך רק לנו היהודים מאלזס, ואתם, אתם צריכים לחיות יחד איתנו, כי היהודים הפולנים הוכרו כזרים»⁵⁵ ולכן הם צריכים לסגור את הפה ולשתוק».

ובכל אופן, לפני 4 שנים, לא מצאו, בקרב היהודים הפולנים, סמכות שכזאת, שתוכל להרשות ליהודים הפולנים להינות מאולם תפילה קטן משלהם [במיוחד עבורם]. סוף כל סוף הסכימו, בזכות הרב שהינו באמת איש הגון וישר, להעניק ליהודים הפולנים מקום קטן כדי שיוכלו להתפלל עבור עצמם. ובינתיים הקהיליה גדלה, ובמזל טוב, היה אפשר לפתוח עוד בית כנסת ועבור הימים הנוראים, ראש השנה [יום כיפור מחוק]. היו חמישה בתי כנסת [המילה מינינים מחוקה].

ומהר מאוד התחילו הרדיפות, הגזרות נפלו על ראשי היהודים. והיהודים הפסיקו לבקש את עזרת הרשויות. כמובן הראשונים היו היהודים הפולנים, ובהמשך התחילו הצמצומים המסחריים, ואז הגיע חתימת המסמכים⁵⁶, ונאלצו לקבל מנהלים בבתי העסק.

כמובן הראשונים היו יהודי פולין ואחר כך הגיעו הגבלות לעסקים וחומות על תעודות זהות ואז פקידים נמנו בחנויות. קודם זה היה אלו מ 1936⁵⁷ הקהיליה שלנו נעצרה, נעקרה, והוגלתה. המצוקה לא עזבה [מאז] את היהודים והטרור החמיר משעה לשעה. נוסדו וועדות, שהעניקו כל התמיכה האפשרית. ואחר כך התחילו גזרות אחרות לחלוטין, עד פסח עוד היה אפשר להסתדר, אבל בהמשך זה נהיה מריר יותר ויותר. נאסרו אנשים, אילצו אותם לצאת מבתיהם ומושבים אותם כמו פושעים, כמה מהם עם עזיקים. היו אוסרים אותם ברחובות ללא הבדל בגילם, בבריאותם. נחטפו אנשים וגזלו מהם כל רכושם. ועדיין דלתו של הרב נשארה פתוחה למרות שאז כבר לא היה בידו לסייע. אבל זה היה בכל זאת נחמה כלשהיא. היו נכנסים לרב כדי להקשיב מה שיגיד. ביתו היתה תמיד מלאה באנשים מסכנים שהיו מגיעים ורצים אליו מכל מחבואיהם – עד שהרב בעצמו הפך לקרבן שלהם.⁵⁸

⁵⁵המילה זרים étrangers כתובה בצרפתית באותיות עבריות.

⁵⁶הכוונה לציון יהדותם של אותם תושבים או אזרחים כיהודים

⁵⁷"קודם היהודים הזרים סבלו מהגזרות. ב 27 לאוגוסט 1942 התחילו הרדיפות נגד כל היהודים הזרים שהגיעו לצרפת לאחר שנת 1936. המשטרה של וישי עצרה אותם והסגירה אותם במחנה של נייקסון Nexon", ראה במאמר "הקהיליה של שטרסבורג-לימוז' (1939-1944)" על פי לזר לנדאו, <http://judaism.sdv.fr/> אפשר להוסיף ולציין כאן כי ישראל הוכרז ובני משפחתו הגיעו לצרפת ב 1925.

⁵⁸הרב בו מדובר הוא הרב אברהם דייטש שהיה לימים הרב שלאחר המלחמה שיקם את הקהיליה היהודית בשטרסבורג והקים מחדש את הבית כנסת הגדול.

אבל היה עוד יהודי אחד, מננסי [Nancy]⁵⁹ שתרם רבות להקלת הסבל היהודי. אבל ברגעים הקשים נאלץ [גם] הוא לעזוב את עבודתו [כדי] להימלט כי הוא היה מבוקש מאוד.

וכך, מקהיליה יהודית מפוארת, לא נותרה בעיר אפילו כתובת אחד בלבד. אין מקום בו היהודים יכלו לשבת בביטחה, נחבאו בעליות גג ובמרתפים.

יושבים ומחכים. מקווים. הרבה נאלצים לצאת ממקומות המסתור הקטנים שלהם כדי לרוץ ברחובות לחפש חבר בוועדות [הסיוע] כדי לקבל כמה גרושים כדי לקנות לחם. הרבה רצים ברחובות כדי לשמוע מסביבם, מה עלה בגורלם של ילדיהם ולמי יש חדשות. השעות שניתן לצאת החוצה מוגבלות. ויש שכונות שלמות של העיר שבהן אסור להיכנס לאחר השעה שבע בערב ועד עשר בבוקר.

כך גוועה קהילייה יהודית, שפרחה בעיר הזאת. משקי בית יהודים נקרעו. מספר רב של יהודים שניהלו חיים יהודים בקפידה רבה [יהודים דתיים מאוד] היום אין אפילו שוחט, ואין חיי קהילייה משותפים כלל וכלל. כל דקה מפחדים שתגיעה עוד רדיפה, עוד גזירה. ולמרות הכל הביטחון [=האמונה] חזקה מאוד [ומאמינים] שבמהרה תבוא הגאולה הגדולה שנוכל שוב לנשום בחירות.

אימתי?

---

⁵⁹הראשי תיבות באותיות עבריות מאוד קשות לפיענוח, ויכול להיות שכתוב מ. י. שט. או מ. י. שם. יכול להיות שמדובר באדם מכובד אחראי על הקהיליה הפולנית מננסי בשם יידל שפילמן שסייע ליהודים כבר בננסי.

17. La maison du N° 18

Hoyz numer 18

a skitse

אסקיטע
 ה' אויגוסט 18
 די גאט א זעלב וואס איר
 סאגט ברא 2 די גאט
 ווי ס'זען אירע געזעצן
 ס'זען זיך ווי ס'זען אירע
 II
 אויפ'דיקע אירע זעצן
 די גאט זען זיך אירע
 די גאט זען זיך אירע
 III
 די גאט זען זיך אירע
 די גאט זען זיך אירע
 די גאט זען זיך אירע
 IV
 די גאט זען זיך אירע
 די גאט זען זיך אירע
 די גאט זען זיך אירע
 V
 די גאט זען זיך אירע
 די גאט זען זיך אירע
 די גאט זען זיך אירע

1
 hert a mayse yidelekh
 s'iz keday tsu heren
 vi s'leben undzere briderlekh
 s'zol zey nisht fershtert veren

2
 ihr kent ale zikher zayn
 di mayse iz nisht oysgetrakht
 di menshen kent ihr aley
 gelebt mit zey tog un nakht.

3
 a hoyz mit dem nomen akhtsn
 kent ihr zikher git
 handlen, woynen, lakhen,
 krékhtsn,
 derin derkent ihr bald em yid.

4
 dos hoyz iz in 2 geteylt
 fun unten un fun oyben
 baym arayngang bald aroys klozet
 a reyekh, mir nisht tsim gloyben.

5
 unten a groys gesheft
 fun vos ihr vilt nor héren
 ober vos dem prayz betrefft
 ken eynem ibel veren.

La maison numéro 18⁶⁰

Une esquisse

הבית מספר 18⁶³
רטוט⁶⁴

1

Ecoutez *a mayse*,⁶¹ *yidelekh*⁶²
Ca vaut la peine de l'écouter
Comment vivent nos chers frères
Mais il faudrait ne pas les gêner.

1

תקשיבו למעשייה יהודיה!
שווה לשמוע,
איך חיים אחינו היקרים,
שלא יקרה להם דבר.

2

Tous, vous pouvez en être sûr,
Cette histoire n'est pas inventée.
Les personnes, vous-même, vous les
connaissez
Jour et nuit vous avez vécu avec eux.

2

כולכם, תוכלו להיות בטוחים,
זאת מעשייה לא מדומינת
את הדמויות, אתם מכירים אותם,
כי חייתם איתם יום ולילה.

3

Une maison au nom dix-huit
Sûrement, vous la connaissez très bien.
Commercer, habiter, rire et geindre
En cela vous reconnaissez aussitôt le yid.

3

בית בשם שמונה-עשר
בוודאי, אתם מכירים אותו טוב
לסחור, לגור, לחייך, לאנח,
בכך אתם מזהים מיד את היהודי.

4

La maison est partagée en deux
Le bas et le haut.
Dans l'entrée, presque dehors, les cabinets
Une odeur, à peine croyable.

4

הבית מחולק לשניים
הנמוך והעליון
בכניסה כמעט בחוץ, השירותים
ריח, כמעט לא יאומן.

5

En bas, un grand magasin
Tout ce qu'on peut s'imaginer, c'est là.
Mais pour les prix,
Il y a de quoi être malade.

5

למטה, חנות גדולה
כל מה שעולה לדימיון, נמצא כאן,
אבל בקשר למחירים
יש די להחליא

⁶⁰ Il s'agit d'un immeuble situé à Limoges au numéro 18 de la rue des Grandes Pousses. Il y habitaient de très nombreuses familles juives dont mon oncle Strouel Glasberg. Les familles Eiseinberg, Sheinfeld, Sheinbach ect. Mon oncle habitait au premier étage. Dans l'entrée il y avait des sanitaires communs et il existait une cour par derrière où à un moment donné on élevait une chèvre qui par la suite a servi de nourriture. Mon père s'est rendu une fois dans cette maison alors que les allemands étaient en train d'arrêter les juifs mais par miracle il a pu échapper à l'arrestation en se rendant précisément aux toilettes situées à l'entrée du couloir commun.

⁶¹ a mayse: une histoire, un conte, un récit

⁶² yidelekh: juifs, affect

⁶³ מדובר בבניין מגורים בלימוד' מספר 18 ברחוב Grandes Pousses איפה שהתגוררו ממשחות יהודיות רבות בין היתר דודי שרואל גלאסברג, והמשפחות אייזנברג, שיינפלד, שיינבאך, ועוד. דודי שרואל גלאסברג היה גר בקומה הראשונה. בכניסה לבניין היה בית שימוש משותף לדיירי הבניין והיה גם חצר אחורית בו ברגע מסויים גידלו שם עז קטן שבסופו של דבר שימש למאכל. אבי פעם הגיע לשם כשהגרמנים פלשו לבניין כדי לאסור יהודים, רק בזכות נס הוא ניצל ממאסר כאשר הצליח להחביא את עצמו בתוך בית השימוש שהיה בכניסה המשותפת לבניין.

⁶⁴ השיר כולו כתוב בחרוזים

איך זענען אירע אונטערשיידן
 דער זעלבער זענען אונטערשיידן
 צו אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן
 צו אונטערשיידן אונטערשיידן

6
 shikh un getrinkente ferfel
 dos treft ihr tsi yeder tsayt
 ehl un koshere zupenverfel
 tsigareten un tabak tomid greyt.

אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן

7
 broyt, mehl un feten
 vos ayer harts nisht glust
 gatos, shokolad tableten
 krigt men nit umzist.

אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן

8
 nisht keyn proster iz der soykher
 gelernt, klug un frim
 zingt a sheynem „ato zoykher“
 oyf noshim kukt er nit krim

אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן

9
 koolt zikh in ale zakhen
 vos yiden darfen hoben
 zamelt geld, lozt makhen
 a naye mikve groben.

אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן
 אונטערשיידן אונטערשיידן

10
 dos iz undzer yid
 fun hoyz numer akhtsn
 vos zayn gesheft blit
 dokh halt er nisht in krekhtsn.

Chaussures et *ferfl*⁶⁵ sèches
Vous en trouvez n'importe quand
Huile et bouillons-cubes *catcher*
Cigarettes et tabac, toujours prêts.

7

Pain, farine et graisses
Ce que vos cœurs désirent
Gâteaux, plaques de chocolat
On ne reçoit pas gratuitement.

8

Pas ordinaire ce *soykher*⁶⁶
Instruit, intelligent et pieux
Il chante un beau « *ato zoykher* »⁶⁷
Et les *noshim*,⁶⁸ il les regardent droit
dans les yeux.

9

Dans les affaires communautaires, il
brasse tout
Ce dont les juifs ont besoin
Il collecte l'argent et fait faire
Creuser une nouvelle *mikve*.

10

Ça c'est notre yid
De la maison numéro dix-huit
Dont le magasin s'épanouit
Cependant il n'est pas en train de
geindre.

נעלים ופתיתים יבשים,
אפשר למצוא מתי שלא תרצו
שמן, וקוביות אבקת מרק כשר
סיגריות וטבק, תמיד בהישג יד

7

לחם, קמח, ושמנים
מה שליבכם משתוקקים
עוגיות, חפיצות שוקולד
לא מקבלים בחינם

8

הסוחר איננו אדם מן השורה
איש משכיל, חכם ואדוק,
הוא שר "אתה זוכר"⁶⁹ יפה
ואת הנשים הוא מסתכל לא בצורה עקומה
[=כלומר מתסכל בהן ישירות בעיניים]

9

בסעקי הקהל, הוא אוסף כל דבר,
שרק היהודים זקוקים
הוא אוסף כסך ודואג
לחפירת מקווה חדש

10

זה היהודי שלנו
של בית שמונה עשרה
החנות שלו זורחת
ועדיין אין הוא מאנח

⁶⁵ *ferfl*: pâtes alimentaires en petits carrés.

⁶⁶ *soykher*: marchand, commerçant

⁶⁷ « *ato zoykher* »: « *atta zokher ma'ase 'olam /...* » «Tu te rappelles les événements du passé/... ». La bénédiction des *zikhronot* est une des bénédictions du *musaf* du Nouvel An juif

⁶⁸ *noshim*: femmes, péjoratif

⁶⁹ "אתה זוכר" מתוך הזכרונות במוסף של תפילת ראש השנה.

אצט א טאכטער זעט א זעכט
אז זי איז א טאכטער
אז זי איז א טאכטער
אז זי איז א טאכטער

XI
a tsind a tokhter un a eydem
mit eyniklekh brilanten
un a zihn khotsh benayd ihm
geher tsu di familianten.

אז זי איז א טאכטער
אז זי איז א טאכטער
אז זי איז א טאכטער
אז זי איז א טאכטער

XII
az di menshen zenen ehrlekh
dos iz eynmol klar
zey handlen nisht vos iz
gefehrlekh
dos iz „marshe noar”,

אז זי איז א טאכטער
~~אז זי איז א טאכטער~~
~~אז זי איז א טאכטער~~
אז זי איז א טאכטער
אז זי איז א טאכטער
אז זי איז א טאכטער
אז זי איז א טאכטער

XIII
az men hat keyn english fintn
iz take zehr biter
nu, handlet men tsu fun untn
mit frische kez un puter.

XIV
az siz a sod zayn do
zikher. mehot a goy in
hoys [rayé]
s'gesheft blit mit jede sho
khotsh men hat a goy a
shokhn
daroyf iz a eydem do
nisht koshe er vet ihm shoy
bezukhen.

XI
Et puis il y a une fille et un gendre
Avec des petits enfants, de vraies perles
Et un fils, c'est à l'envier
De faire partie de la famille.

XII
Que ces gens soient honnêtes
Une fois pour toutes, c'est évident
Si c'est dangereux, ils ne traitent pas
Ça c'est du marché noir.⁷⁰

XIII
Quand on n'a pas de livres anglaises
C'est vraiment très dur
Eh bien, on s'arrange par en dessous
Avec du fromage et du beurre frais.

XIV
(*Que ce soit un secret qu'on est ici,
Bien sur. On a un goy dans la maison,
[rayé]*)
Le magasin s'épanouit d'heure en heure
Bien qu'on ait un goy comme voisin
Et puis, il y a un gendre ici
Faites lui confiance, il ira le voir.

11
ויש עשכין [בבית] בת וחתן
עם נכדים, פנינים של ממש
וגם בן, אפשר לקנא
להשתייך למשפחה הזאת

12
האנשים האלו הם ישרים
אחד ולתמיד, זה בטוח
אם זה מסוכן, אין הם סוחרים
כי זה השוק השחור⁷¹

13
כשאין לך לירות אנגליות
זה מאוד קשה
אבל, מסתדרים מתחת
עם גבינה וחמאה טריים.

14
[אם זה סוד שיש לנו כאן
כמובן. גוי אחד בבית – משפט מחוק]

החנות פורחת משעה לשעה
למרות שיש לנו גוי כשכן
וגם, יש כאן חתן
אפשר לסמוך בו, הוא יבקר אותו

⁷⁰ Dans le corps du texte l'auteur a écrit en lettres hébraïques «marché noir», voir également strophe XXIII.

⁷¹ המילה שוק שחור נכתב באותיות עבריות אבל הינו בצרפתית כנראה בשל החרוז: marché noir

XV
זמן בלשונות זמן ה' ל' ו'
אניף צ'ט ז'טק ש'טק
ל'י'ט' ל'ט' ז'טק ז'טק
א' ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק

XV
in tsweyten teyl fun hoyz
oyf dem 2.ten shtok
vayzt sikh aykh oys
az ihr zent in shnipishtak.

XVI
צ'טק ש'טק ז'טק ז'טק ז'טק
צ'טק ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק
ל' ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק
ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק

XVI
dos shtibel nebekh zehr kleyn
dafar keyn eynhore, di
mishpokhe groys
vi dos ales ken areyn
dem sod veyst Got bloys.

XVII
ק'טק ז'טק ז'טק ז'טק
ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק
ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק
ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק

XVII
koydem kumt der tate
a yid shoyn in di yohren
redt a bisl fanfevatten
nor a moyakh gor a klohren.

XVIII
ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק
ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק
ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק
ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק

XVIII
di mame iz aleynd dos faynkayt
nor frim oyf sakones-nefoshes
heybt zi on mit ihr frimkeyt
shlagt azsh a khaloshes

XIX
ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק
ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק
ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק
ז'טק ז'טק ז'טק ז'טק

XIX
2 meydlekh hot zi elegante
modernezirt mit kultur
gezelshaftlekh gants
interessante
afile gefarbte hor.

<p>XV Dans la deuxième partie de la maison Au second⁷² étage Il vous saute aux yeux Que vous êtes à «Shnipitshok».⁷³</p>	<p>15 בחלק השני של הבית בקומה השנייה זה קופץ לעניין אתם ב«שניפיצטוק»⁷⁶</p>
<p>XVI La pièce commune désespérément petite En revanche la <i>mishpokhe</i> est grande, <i>keyn eynhore</i>⁷⁴ Comment tout ça peut entrer Seul Dieu en a le secret.</p>	<p>16 החדרון הקטן מסכן נשאר קטן לעומת זאת המשפחה גדלה, בלי שום עין הרע איך כל אלה יכולים להיכנס רק לאלוהים יש את הסוד [רק השם יודע!]</p>
<p>XVII Tout d'abord vient le père Un yid, ayant déjà beaucoup vécu Il parle un peu nasillard Mais dans la tête, tout ce qu'il y a de clair.</p>	<p>17 קודם כל בא האב יהודי, מתקדם בשנותיו אשר מדבר מן האף אבל במוח, הכל ברור</p>
<p>XVIII La mère c'est la gentillesse en personne Mais pieuse, à en mourir Quand elle commence avec sa <i>frimkayt</i>⁷⁵ C'est à en perdre connaissance</p>	<p>18 האם, היא האדיבות בהתגלמותה אבל דתייה [פריים], זאת סכנת נפשות כשהיא מתחילה עם האדיקות שלה [הפרימקייט שלה, הדתיות שלה] אפשר להתעלף [ליפול חלשות]</p>
<p>XIX Deux filles qu'elle a, des élégantes, Modernisées avec de la culture Socialement absolument intéressantes Voire, on se teint la chevelure.</p>	<p>19 לה יש שתי בנות אלגנטיות מודרניות עם תרבות חברותיות ומאוד מעניינות אפילו, יש להן שערות צבועות</p>

⁷² Dans le corps du texte écrit en chiffres, probablement pour aller plus vite, voir également la strophe XIX.

⁷³ *Shnipishok*: nom d'un faubourg de Vilnius devenu paradigme de provincialisme.

⁷⁴ *keyn eynhore*: que le mauvais oeil soit écarté

⁷⁵ *frimkayt*: dévotion

⁷⁶ שניפיצטוק, שם של פרברי וילנא שהפך לשם רודף של פרובנציאליות.

צא זיך און זען די וואס זענען צונויף
 א ברענענדיקע זאך צו שטעלן
 אדער זען זיך קען זען זיך
 די וואס זענען אויף צו זען.

XX

XX
 der eydem hot ageshlifen
 tsingel
 er broykht zikh nisht tsu
 shreken
 er iz nisht keyn narish yingel
 er veyst ihm vi tsu leken.

~~פארוואס זענען די וואס זענען צונויף~~

נישט זען זיך און זען זיך
 צו זען זיך זען זיך
 זען זיך זען זיך זען זיך
 זען זיך זען זיך זען זיך

XXI

XXI
 plitsem, a shrek; di rotskhim
 zeenen gekumen [est rayé]
 plitsem oy, a rash in hoyz
 di rotskhim zeenen gekimen
 me lozt nit arayn un nit aroys
 me hot fiele tsugenimen.

די וואס זענען זען זיך
 זען זיך זען זיך זען זיך
 זען זיך זען זיך זען זיך
 זען זיך זען זיך זען זיך

XXII

XXII
 hot a yid a bisl skhoyre
 in a vinkele farshtekt
 hobn di rotskhim gur on moyre
 das vinkel bald dershmeckt.

פארוואס זענען די וואס זענען צונויף

זען זיך זען זיך זען זיך
 זען זיך זען זיך זען זיך
 זען זיך זען זיך זען זיך
 זען זיך זען זיך זען זיך

XXIII

XXIII
 dos leste hemd ihm tsugeroybt
 take nur dafar
 vayl er hot zikh nisht erloybt
 zayn a soykher fun „marshe
 noar”.

XX
Le gendre a la langue bien pendue
Il n'a pas à avoir peur
Il n'est pas un garçon stupide
Il sait très bien passer «la pommade»
[flatter].

XXI
(*Brusquement, quel effroi les rotskhim
sont arrivés [rayé]*)
Brusquement, oy, un fracas dans la
maison
Les *rotskhim*⁷⁷ Assassins sont arrivés
On ne laisse ni entrer ni sortir
On a pris beaucoup de gens.

XXII
Un yid avait un peu de *skhoyre*⁷⁸
Cachée dans un petit coin
Les *rotskhim*, sans aucune *moyre*,⁷⁹
Aussitôt ont reniflé ce petit coin.

XXIII
Jusqu'à sa dernière chemise on lui a
dérobé
Et tout ça, rien que
Parce qu'il ne s'est pas permis
D'être un *soykher* du marché noir.

20
לחתן יש לשון חדה
אין לו מה לפחד
איננו בחזר טיפש
הוא יודע טוב מאוד להתחנף

21
[במפתיע, איזו זוועה הרוחצים הגיעו – השורה
הזאת מחוקה]
במפתיע, אוי אוי, רעש עצום בבית
הרוחצים הגיעו
לא נותנים לא להיכנס ולא לצאת
חטפו הרבה אנשים

22
יהודי שהחזיק במעט סחורה
במסתור בפניה קטנה
הרוצחים ללא שום פחד
ישירות הריחו את הפינה הקטנה

23
עד לחולצה האחרונה גזלו ממנו
וכל זאת, דווקא
כי לא הרשה לעצמו
להיות סוחר בשוק השחור

⁷⁷ *rotskhim*: assassins

⁷⁸ *skhoyré*: merchandise

⁷⁹ *moyré*: peur, appréhension

ווינט און געזעט שפּעקולירען
אויב צו ס'מירק פּאט געזען
נאך ווען אונטער פּרינג זענען פּאט
אין אונטער וועג פּאט געזען.

XXIV
nisht oyf berse shpekuliren
iz di skhoyre dort gelegen
nor ven s'vet der krig oyfheren
un er vet vider handlen megen.

צאטמאכט און
פּאט א גאט אונטער אונטער
קען אונטער אונטער
און פּאט אונטער אונטער
צו אונטער אונטער אונטער

XXV
hot ober dos soykherl mit a khush
a faynem
keyn andere arbet nit
vi baym goyshen shokhen zaynem
tsu bareden ot dem yid.

אונטער אונטער אונטער
פּאט א גאט אונטער אונטער
אונטער אונטער אונטער
אונטער אונטער אונטער

XXVI
veyst ihr farvos zey zenen drinen
hot er dem goy derklert
vayl me hot bay eynem skhoyre
gefinen
veren alle ytst arestirt.

און צו אונטער אונטער
אונטער אונטער אונטער
און צו אונטער אונטער
אונטער אונטער אונטער

XXVII
ot di mayse hot pasirt
s'iz nebekh take tsi krekhtsn
vi di frime mishpokhe hot zikh
oyfgefihr
in hoyz mitn mazeldigen numer
akhtsn.

אונטער אונטער

a laydender

אונטער אונטער

XXIV

Ce n'est pas pour spéculer en Bourse
Que se trouvait là la *skhoyre*
Mais quand finira la guerre
Et qu'il recouvrera le droit de
commercer.

XXV

Non mais vraiment, n'a-t-il donc rien
d'autre à faire ce *soykherl*,
Avec sa sensibilité si raffinée,
Que de courir médire de ce yid
Chez son voisin goy?

XXVI

«Vous savez, pourquoi ils sont venus?»
A-t-il expliqué au goy,
«Parce que chez un quidam on a trouvé
de la *skhoyre*,
Alors maintenant, tout le monde est
arrêté».

XXVII

Et voilà, cette *mayse* est arrivée
Hélas, il y a vraiment de quoi se lamenter
Comment la *frime mishpokhe*⁸⁰ s'est
comportée
Dans la maison au faste numéro dix-
huit.⁸¹

Quelqu'un qui souffre

24

לא כדי להמר בבורסה
הוא הניח שם את הסחורה [קרי בפינת המסתור
הקטנה]
אבל כשהמלחמה תסתיים
וכשישיבו לו את הרשות לסחור

25

הרי הסוחר עם החוש הטוב
אין הוא יכול לעבוד [בעבודה אחרת]
כמו הסוחרים הגויים
[שיכולים לעבוד ועוד] לדבר בגנות את היהודים

26

«אתם יודעים למה הם באו פנימה?»
הסביר הגוי
«כי הם מצאו סחורה אצל יהודי אחד
ועתה הם עוצרים את כולם»

27

ועכשיו, המעשייה הזאת קרתה,
זה עצוב מדי, יש ממה לבכות
הכיצד משפחה אדוקה התנהגה
בבית עם מספר המזל שמונה עשרה⁸²

מישהו [ש]סובל

⁸⁰ *frimé mishpokhé* : pieuse famille

⁸¹ dix-huit : en hébreu il existe une notation des nombres qui utilisent les lettres.

18 correspond à וי, ח = 8, י = 10. וי signifie "la vie". 18 c'est un des nombres "porte- bonheur". Mais le shmoney eshre est également le nom d'une prière quotidienne importante.

⁸² 18=ח"י, מספר מזל

Fun eyn makhzerl⁸³

me veyst gants gut, az der yid
misht zikh umétum arayn
vi nor tsvey muz er dabay
tomid der driter zayn
shmekstu tabek, vile er oykh a shmek
un nist dir on a ful *ponim*
lekstu honig vil er oykh a lek
oy yiden zenen *bney-rakhmonim*
ver shmuest in shul, hostu keyne ruh
bald shart zikh eyner tsu dir tsu
un zogt dir in der shtil
a... a oy oy oy oy
lomir beyde davenen oys eyn *makhzerl*

slikhes bay nakht, hot der *rebe* betrakht
vi der *gabé iz avek*
der *rébé iz* gelofn, un hot dem *gabé* gétrofn
geblibn shtehn iz der *rebe* mit toyt shrek
mit a *eshes ish* hot er ihm getrofn shtehn
oy du *roshe* deyne beyner veln vern farbrent
fun dem *géhénem* vestu nit aroys reyn
fakhet der *rébé* ihm mit di hent
der *gabé* shrayt *rébé shat*
lomir zayn beidé blat
un dertseylt ihm di *maysé* in der shtil
oy oy.....
lomir beyde davenen oys eyn *makhzerl*

---

⁸³ bamerkung fun der ibersétserin: noch a khékiré gefunen az sh.p. meint dem yidishn shrayber Shloymé Prizament, Yankev Prizaments a bruder

Nous deux prions dans le même makhzor

C'est bien connu,
Il se trouve toujours un yid
Qui s'immisce dans tout
Dès qu'il y en a deux,
Il doit toujours
Faire le troisième.
Prises-tu du tabac, lui aussi en prend une prise
Et te l'éternue en plein visage
Lèches-tu du miel, lui aussi en veut lécher
Oy, les yidn sont des *bney-rakhmonim*⁸⁴
A la *shul*, ça bavarde, tu ne peux pas être tranquille
Et voila qu'un s'approche de toi à pas feutrés
Et te dit à voix basse:

«Ay,...

Allez, prions ensemble du même *makhzor* »

C'était une nuit de *slikhes*⁸⁵, le *Rébé* observa
Le *Gabé*⁸⁶ qui s'éloignait
Le *Rébé* courut et le *Gabe* il trouva
Glacé d'effroi, le *Rébé* en arrêt tomba
Ensemble avec une *Eyshes-Ish*⁸⁷, il l'a trouvé
« *Oy du roshé*⁸⁸, tes os seront brulés
*Du géhéném*⁸⁹ tu ne sortiras pas pur »,
Le *Rébé* lui fit signe de la main.

Le *Gabé* crie : « *Rébé, shat*⁹⁰ !

Soyons tous les deux de mèche »

Et, à voix basse, lui raconta l'histoire:

«Ay,...

Allez, prions ensemble du même *makhzor* »

---

⁸⁴ Descendants de miséricordieux, compatissants, des êtres humains, aussi : désignation pour être juif'
Synagogue, salle de prière

⁸⁵ Dernière période du mois d'Eloul (où l'office du matin est précédé de prières de repentir). Rabbi = Maître (en s'adressant à son Maître, à un Rabbín ou à un Rabbi hassidique)

⁸⁶ Responsable d'une institution publique, spécialement d'une synagogue

⁸⁷ Eshet-Ish, femme mariée (à un autre homme) ; péché d'adultère

⁸⁸ Quel criminel! , Ah ! oh, quel méchant, affreux, canaille...

⁸⁹ Enfer

⁹⁰ Silence! Chut! Doucement! Allons du calme!

שנינו מתפללים במחזור

ידוע היטב שהיהודי
מתערב בכל
במקום בו שניים
הוא תמיד השלישי
אתה מריח טבק
רוצה הוא גם נשימה
ומתעטש לך בפנים
אתה מלקק דבש
רוצה הוא גם לקיקה
אוי, יהודים בני רחמנים
בבית הכנסת מפטפטים
אין לך מנוחה
חיש מהר, אחד אליך מתקרב
ולוחש לך בשקט
הבה נתפלל שנינו יחד באותו המחזור הקטן

סליחות הלילה
הרהר הרבי
הלך הגבאי
רץ הרבי אחריו
ומצא את הגבאי
נעצר הרבי התמלא אימה
יחד עם אשת איש מצא אותו
אוי אתה הרשע
עצמותיך ישרפן ולא תצא נקי מהגיהנום
סימן לו הרבי בידו
צעק הגבאי רבי שקט
הבה נהיה שותפים
ובשקט סיפר לו את המעשה
אוי אוי אוי
הבה נתפלל שנינו יחד באותו המחזור הקטן

der alter isroël, hot shoy'n tsum driten mol
khasene gehat atsind
a meyd'el a fayns, a yings, a sheyns
hot er dertapt geshvind
dos vaybel hot aroysgezehn bald
der alter koym vos er krikht
er iz shoy'n tsu shvakh tsu alt
(*hot zi nit geklehrt lang, [est rayé]*)
hot zi zikh a yingen obgezukht
der alter iz geblib'n shtehn vi derpleft
ven er hot zey beyde getrofn in eyn...
zogt der yunger mantshik tsum alten in der shtil
oy oy...
lomir beyde davenen oys eyn *makhzerl*

Sh. Pt (ש.פ.ט.)⁹¹

---

⁹¹ שלמה פריזאמענט - בראדער צענטראל - פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע בוענאס איירעס 1960-תש"ך

Le vieux Yisroel⁹² eut encore *khaséné*⁹³
 Pour la troisième fois
 Une demoiselle, jeune, gracieuse et belle
 Prestement, il l'avait dénichée
 La jeune épouse s'aperçut
 Que le vieux, c'est à peine s'il se traîne
 Trop vieux, trop faible il est
 (*Elle n'a pas hésité longtemps [est rayé]*)
 Et elle se choisit un jeune homme
 Ahuri, le vieux tomba en arrêt
 Quand il les trouva tous les deux dans un....
 Et, à voix basse, le jeune dit au vieux:
 «Ay,...
 Allez, prions ensemble du même *makhzor* »
 Ch. Pt. (.חפ.ש)
 (Shloyme Prizament, n.d.t.)⁹⁴

⁹² Israël, aussi nom d'homme, Juif, spécial simple fidèle

⁹³ Khasene hobn: se marier

⁹⁴ Note de la traduction: « fun eyn makhzerlu texte et musique de Shloyme Prizament fait partie de l'anthologie de Shloyme Prizament, consacrée aux « Broder Zinger » publiée en 1960 à Buenos-Aires par Shloyme Prizament, Tsentral-Farband fun Poylishe Yidn in Argentine, Bikher-Serie, dos Poylishe Yidntum, Nr. 151

Cependant, dans ce livre, seules deux strophes de cette chanson ont été publiées; de celles-ci seule la première est reprise dans le texte ci-dessus.

La chanson, telle qu'elle est publiée et traduite plus loin sous le titre « allons, prions ensemble du même makhzor ».

ישראל הזקן
בפעם השלישית
כבר התחתן
נערה עדינה
צעירה ויפה
חיש מהר מצא אותה
מיד האישה הצעירה גילתה
שהזקן בקושי מתהלך
זקן מדי הינו וחלד מדי
היא לא התלבטה זמן רב (מחוק)
ובוחרת לעצמה בחור צעיר
מוכה תמהון השתתק הזקן
כשמצא את שניהם ביחד...
ובשקט אמר הצעיר לזקן
אוי אוי אוי
הבה נתפלל שנינו יחד באותו המחזור הקטן
ש. פט.
שלמה פריזמנט

פריזמנט חיבר שיר זה לפני מלחמת העולם השנייה.
הוא היה לחשן בתיאטרון היהודי בלמברג.
הוא תרגם את שקספיר (אוטלו, המלך ליר ואיוב), ויקטור הוגו, שילר ...

19. Allez, prions ensemble du même makhzor (version Prizament) ⁹⁵

Texte et musique de Shloyme Prizament, écrit pour Pepi Littman⁹⁶, Lemberg 1907
(publié⁹⁷ dans « broder zinger⁹⁸ » de Shloyme Prizament, 1960 à Buenos Aires)

C'est bien connu,
Il se trouve toujours un yid⁹⁹
Qui s'immisce dans tout
Dès qu'il y en a deux,
Il doit toujours
Faire le troisième
Prises-tu du tabac, lui aussi en prend une prise
Et te l'éternue en plein visage
Lèches-tu du miel, lui aussi en veut lécher
Oy, les yidn sont des bney-rakhmonim¹⁰⁰
A la shul¹⁰¹, ça bavarde, tu ne peux pas être tranquille
Et voila qu'un s'approche de toi à pas feutrés
Et te dit à voix basse:
«Ay,...
Allez, prions ensemble du même makhzor »

Khaym Schmuel
Et Gabriel
Se disputent toute l'année
Tous les deux
marchands
Et grands concurrents
Khaim Shmuel crie: « Escroc !
Tu dupes le monde entier
Tes affaires¹⁰² ne sont vraiment pas blanc-bleu¹⁰³ »
Gabriel lui réplique:
« Toi, tu extorques de l'argent aux gens
Et tu as sûrement fait faillite au moins sept fois. »
Arrive Yomkipper¹⁰⁴ et ils disent :

---

⁹⁵ Recueil des prières pour une fête juive déterminée

⁹⁶ Pepi Littmann (Peshe Kahane, env. 1874—1930), née à Tarnopol, Galicie orientale, fut un membre de « Broder-Zinger ». Elle dirigea des vaudeville troupes et sa scène furent la ginguette, la tonnelle de vigne et des petites salles et non le théâtre. Elle joua souvent des rôles comiques du khosid, d'un homme hassid. Pendant la première guerre mondiale elle séjourna à Odessa. Elle enregistra à Lemberg, Budapest et New York et mourut à Vienne.

⁹⁷ Voir note sur cette publication dans la traduction « C'est bien connu »

⁹⁸ Voir Remarques sur « Les Broder Zinger » et Shloyme Prizament

⁹⁹ Juif

¹⁰⁰ Descendants de miséricordieux, compatissants, des êtres humains, aussi : désignation pour être juif

¹⁰¹ Synagogue, salle de prière.

¹⁰² Dans l'original il utilise le mot : *miskber* (en hébreu) : affaire, commerce, entre *makhzer* et *miskber* il y a un jeu de mot.

¹⁰³ Joaillerie : désigne la couleur la plus pure : Par extension (populaire) désigne une personne honnête, droite.

¹⁰⁴ Fête juive de l'expiation, jour de jeûne et de prière ininterrompue

« Quel besoin de se disputer ?
Je suis honnête, tout comme toi
Et toi comme moi »
Et ils chuchotent ensemble très doucement.
« Ay.....
Allez, prions ensemble du même makhzor »

I

מיזויסט גאנגן גוט,
 מי'רעפט א יוד,
 וואס מישט זיך איבערס אריין.
 ווי גאר צוויי,
 מזו ער דערבוי,
 תמיד דער דריטער זיין.
 שמעקסטו מאכעק, גיט ער איד א שמעק,
 אין ניכט דיר אן א פול פנים;
 לעקסטו האניק, גיט ער איד א לעק,
 און זיך זענען בני החסנים.
 אין שיק, ווער שמעקט, האכטו קיין דא
 סאלד שארט זיך איינער צו דיר צו
 און זאגט דיר און דער שטיל:
 איי...
 לאסיר ביידע דאווענען פון איין בחורל.

II

חיים שמואל,
 און גבריאל,
 קריגן זיך דאס גאנצע יאר.
 סוהרים צוויי,
 זענען זיי,
 קאנקורענטן גרויסע גאר.
 חיים שמואל שרייבט: שווינדלער,
 דו גארסט אפ די גאנצע וועלט.
 זיין מסחר ווערט דאך פאליש געפירט.
 ענטפערט אים גבריאל:
 דו גארסט אויס ביי מענטישן געלט
 און האסט שוין זיבן סאל אונדאי באנקראטירט.
 יום-כיפור זאגן זיי:
 וואס דארף מען קריגן זיך?
 איד בין ערלעך ווי דו,
 און דו צוויי ווי איד.
 און סודען זיך ביידע גאנגן שטיל:
 איי...
 לאסיר ביידע דאווענען פון איין בחורל.

ven vet shoyn nemen a sof

fun y. (yankev?) Prizament

der nayester fortshrit fun der kultur
iz di milkhome geven.
fernikhten, tsershteren di shehne natur
tohu vebohu zol zayn.
alerley bryes beshafen hot got
yeden mit zayn geshtalt
nor der mensh aleyk makht zikh tsu shand un tsu shpot
erger vi a khaye in vald.
sholem a kholem a ziser iz dos geven
milkhome, di neshome – muz yeden menshen oysgehn
vos mehr gebildet, mehr fervildert
der mensh geyt arob shtot aroyf
vi khayes in felder, menshen in velder
oy, ven vet shoyn nemen a sof.

eyn leyb dem tsveyten tserfleysht keyn mol nit
der odler beshitst oykh zayn kind
un eyn mensh dem tsveyten, fergiest laykht zayn blit
heldentat heyst dos, nit zind.
shtolts shteht der giber in feld mit zayn shverd
er iz bay zikh greser vi got
vos got hot beshafen, dos hot er tsershtert
milkhome, dos iz zayn gebot.
ven kayn hot heveln geharget, vos iz ihm geshehn
kloles, baholes, *navenad* iz er geven
haynt iz dokh jeder a hevl, a kayn, dos geshray geht biz in himel aroyf
dos blut fun di brider hert men dort shrayen.
oy ven vet shoyn nemen a sof.

ven got hot dos mabl oyf der velt gebrakht
vayl der mensh hot ferzindigt zikh shver
hot vaser ferfleytst, ales khorev gemakht
kharote gehot hot dan „Er“.
keyn mabl mehr brengen, geshvoyren hot got,
afile far di greste zind.
emes, zayn shvohr gehalten er hot
ni(t) brengt er a fayer atsind
dos mabl. der mekhabl hot ales ibergekehrt
fiel shlekhter, umgerekhter
hot der krieg ales langsamer fertsehrt
a bal far di groyse. es shpielen kanonen
a *teyve* boyen zey zikh daroyf
menshen falen in di milionen
oy, oy, ven vet shoyn nemen a sof.

Shalom

Mais quand ceci prendra-t-il fin

מתי יבוא הסוף?

Y. (Yankev?) Prizament¹⁰⁵

מאת י. (יעקב?) פריזמנט

Le dernier progrès de la culture
Fut la guerre;
Anéantir, ravager la belle nature,
Que le *toyevoye*¹⁰⁶ soit.
Toute sorte de créatures créa Dieu,
Chacune selon son espèce.
Seul l'homme se couvre de honte et
d'opprobre,
Pire qu'une bête dans la forêt.
Au revoir le rêve, il fut si beau,

ההמצאה האחרונה של התרבות
היא המלחמה
את הטבע היפה להרוס ולהחריב
שיהיה תוהו ובוהו.
כל מיני בריאות ברא אלוקים
מין במינו
אלא האדם לבדו מתמלא בושה וחרפה
גרוע מחית השדה
שלום לחלום,
כמה מתוק הוא היה.

*Milkhome, di neshome*¹⁰⁷ – l'âme de chacun
doit s'éteindre.
L'homme s'abaisse au lieu de s'élever,
Plus grande l'éducation, plus sauvage la
pulsion,

מלחמה: נשמתו של כל אחד חייבת לדעוך
וככל שמשכילים יותר
כך נהיים פראיים יותר.
האדם משפיל את עצמו במקום לרומם את
עצמו.

Comme des bêtes dans les champs, les
hommes dans les bois.
Oy, mais quand ceci prendra-t-il fin ?

כמו חיות השדה, אנשים ביער
אוי מתי יבוא הסוף?

Un lion ne déchire jamais l'autre,
L'aigle aussi protège son enfant.
Mais, sans hésiter, un homme verse le sang
de l'autre,
Ca s'appelle un acte héroïque, pas un péché.
Fièrement sur le champ se dresse le héros
avec son épée,
Il se croit plus grand que Dieu.
Ce que Dieu a créé, lui l'a massacré,
La guerre est son credo.

אריות אינם טורפים זה את זה
הנשר מגן על גוזליו
אבל האדם שופך ללא היסוס את דם חברו
זה נקרא מעשה גבורה ולא חטא
בגאווה עומד הגיבור בשדה ומחזיק בחרבו
וחושב עצמו מעל האלוהים
מה שהאלוקים ברא
הוא החריב
המלחמה היא היא אמונתו

Quand Caïn a tué Hevl¹⁰⁸,
voilà ce que lui est arrivé:

כאשר קין הרג את הבל
הנה מה שקרה לו

¹⁰⁵ Yaakov Prizament écrivain d'avant la seconde guerre mondiale fut souffleur au théâtre de Lemberg, il a traduit Shakespear (Othello, le Roi Lear, Job) Victor Hugo et Schiiller

¹⁰⁶ toyevoye Tohu-vevo'hu , ou = chaos, tohu-bohu

¹⁰⁷ Milkhome,=la guerre, di neshome = l'âme

¹⁰⁸ Hevl = Abel, Hevl signifie également : futilité, insignifiance

Kloles,¹⁰⁹ *beholes*,¹¹⁰ sans feu ni lieu il est
devenu.

Mais aujourd'hui chacun est un Hevl, un
Caïn, et la clameur monte jusqu'au ciel,
On y entend crier le sang des frères.
Oy, mais quand ceci prendra-t-il fin?

Quand Dieu a amené le déluge sur la terre,
Parce que l'homme a gravement péché,
Les eaux ont tout inondé et ruiné,
Kharote,¹¹¹ Il a eu, « LUI ».
De ne plus jamais amener le déluge, Dieu a
fait le serment,
Même pour le péché le plus grand.
Et il a tenu sa parole, vraiment.
Jamais plus il n'a amené le feu, le déluge.
Mais le *mekhabl*¹¹² a tout bouleversé.
Pire et plus injustement,

La guerre a tout dévoré, patiemment.
Un bal pour les grands, et jouent les canons,
Puis ils se construisent une arche.
Les hommes tombent par millions.

Oy, oy,
mais quand ceci prendra-t-il fin ?

קללות ובהלה
נע ונד הוא נהייה
אבל היום כל אחד הוא הבל, הוא קין,
והצעקה עולה עד השמים
ודמי אחיך צועקים עד השמים.
מתי יבוא הסוף?

כאשר הביא אלוקים את המבול על העולם
כי חטא האדם מאוד
המים הציפו והחריבו את הכל
אז התחרט האלוקים
ונשבע: מעולם לא יביא עוד מבול
אפילו על החטא החמור ביותר.
אמת, הוא עמד בשבועתו.
מעולם לא יהיה עוד אש, המבול.
אבל "המחבל" הפך את הכל,
גרוע יותר וללא הצדקה.

המלחמה טרפה את הכל לאיטה
נשף לגדולים,
ומנגנים התותחים
תיבה הם בונים לעצמם
אנשים נופלים במליונים

אוי אוי

מתי יבוא הסוף?

¹⁰⁹ Kloles = malédiction

¹¹⁰ Beholes = panique, confusion, désarroi, débandade, chaos

¹¹¹ Kharoté = regret, remords

¹¹² Mekhabl = L'ange des enfers, démon, vandale

21. Lève-toi, mon peuple (d'après Avraham Goldfaden)

Introduction :

Avraham ou Avrom Goldfaden, né en Russie 1840 et mort en Amérique en 1908, fut le fondateur du théâtre yiddish et beaucoup de ses poèmes, mis en musique, sont devenus des chansons très populaires, comme par exemple « roshinkes un mandlen ». Son éducation, il la reçoit d'abord au *cheder* puis à l'école rabbinique de Zhytomir. Mais parallèlement il prend des leçons privées de russe et d'allemand, sa famille étant fortement liée à la Haskala.

Poète, acteur, dramaturge, compositeur, il écrivit une soixantaine de pièces: farces comédies, satires sociales, mélodrames, opérettes à thèmes bibliques et contemporains. Il fonda (en 1876) et dirigea une troupe de théâtre. Il travailla surtout en Roumanie, mais aussi en Russie. Même de son vivant, bien que ses chansons soient sur toutes les lèvres et ses pièces de théâtre jouées, A.Goldfaden resta pauvre. Il chemina à travers l'Europe comme poète et journaliste. En 1904 il partit pour l'Amérique où il mourut en 1908.

Il est très probable qu'Israël Hochner a écrit ce poème d'Avraham Goldfaden de mémoire. Il nous a laissé ici trois strophes de cette chanson qui, selon une des publications que possède la Bibliothèque nationale d'Israël, en comporte en réalité six. En comparant sa version avec les deux publications de « steh oyf mayn folk » qui se trouvent à la Bibliothèque Nationale de Jérusalem, il apparaît de petites variations dans le texte, soit entre la version d'Israel Hochner et celles de la NBI, soit même entre les deux publications de la Bibliothèque.

Une des deux est parue sous le titre « Hasomir's Sangbog », en 1937 à Copenhague; selon le catalogue de la Bibliothèque Nationale elle est référencée comme ayant été éditée à Saint Petersburg en 1917. Il s'agit d'un recueil de chansons yiddish, écrit en caractères hébraïques, incluant également les notes de musiques. Il semble qu'A.Goldfaden composa lui-même la musique. Dans l'édition du Danemark n'apparaît qu'une seule strophe. La seconde version provient d'une anthologie rare de chansons yiddish, publiée à Londres par R.Mazin en 1900 (?) et écrite en lettres latines et en lettres hébraïques, sans musique, elle comporte six strophes de la chanson.

Dans la traduction j'ai suivi le texte ainsi qu'Israël Hochner l'a écrit, les variations sont indiquées dans les notes explicatives en bas de pages.

Yehouda Leib Gordon (1830-1892), a écrit un poème qui s'intitule « Réveille-toi, mon peuple » (1863) et qui rappelle singulièrement le texte de Prizament et de mon père. En voici une strophe :

*Réveille-toi, mon peuple, jusqu'à quand dormiras-tu ?
La nuit est passée, le soleil s'est levé,
Réveille-toi, regarde autour de toi, prends conscience de ton temps, de ton
entourage (...)*

Page de garde du livret dans lequel figure le poème « Réveille-toi mon peuple ! ».
 עמוד השער של הכרך בו מופיע השיר "תתעורר עמי!"

Shteh oyf mayn folk¹¹³

Abraham (Avrum) Goldfaden

1

shteh oyf mayn folk, ervakh fun dayn drimel
in narishkayt zay nisht fargloybt
vi frish iz der morgen, vi loyter der himel
vi ales freyt zikh un lebt.
bay ale felker zaynen di lodens shoy n lang ofen
fun bildung shaynt zey a shtrahl (*shayn*)
frishe luft fun frayheyt (*khokhmes*) un hofen,
(*es*) shaynt zey in tsimer arayn.
nor du, mayn folk, vilst di lodens nit oyfmakhen,
tsu (mit) dir mayn folk iz an eyvike plog (!)
genug shoy n geshlofen. shoy n tsayt tsu ervakhen (*du farshlofst di tsayt,*
du vilst nit dervakhen),
shteh oyf mayn folk, es iz shoy n tog. (!)

2

hert nor vi es rasht zikh in ale medines (*ikh her vi es roysht in ale*
medines)
jedes land (*folk*) hot zay n firme gebrakht,
me brengt fun der velt alerley mevines (*men hot geshtelt oyf di velt*
mevines)
di erfindungen vos zi hot gemakht (*oyf jeder erfindung un vos es vert*
gemakht).
do zitsen ministoren, di keplekh geshlifen
gesetze farn (*far dayn*) land makhen greyt
dort dunern kanonen, do (*dortn*) loyfen shifen,
men nehmt ayn lender un shtet.
geshpant zaynen droten in ale velt eken,
vi shnel tut a brief yitst a yog.
lokomotiven feyfen un veken,
shteh oyf mayn folk, es iz shoy n tog!

¹¹³ מה שמופיע בכתב גסוי מציין את הטקעים הלקוחים מתוך גולפאדן. Ce qui est en italique signale les emprunts à Goldfaden.

3

zeht nor vi mayn folk kholemt in drimel (*nor mayn folk kholemt in kholem in drimel*,
 es glust zikh ihm nit oyftsushtehn (*daroyts glust ihm nit oyftsushtehn*),
 me varft ihm arop broyt fun der himel (*az me varft ihm broyt arop fun himel*)
 un vaser tsapt er fun a shteyn
 er klert nor vi lang (*tsu makhen*) makht men dem talis-kotn
 di mikve zol hoben a shier
 er klert nor a mitel (*takhbules*), vi tsu fartreyben dom soten
 un vi men kashert a top un a tir
 er zukht (*klert nor*) tsu untersheyden di (*fun*) treyfe maykholim
 zayne mitsves vegt er oyf a vog
 (tu), warf shoyn avek dem (*dayn*) narishen kholem
 shteh oyf mayn folk, es iz shoyn tog! ¹¹⁴

---

¹¹⁴ (voir la traduction en français note 131; 131 תרגום לעברית בהערה) es zet oyz, az der shrayber yisroel hokhner hot oyfgeschribn a goldfadens lid aroys fun zikoren, me zet do un dortn kleyne variatsies tsu di 2 publikatsies fun goldfadens "shteh oyf mayn folk", vos ikh hob gefunen in nationalbibliotek in jerusalem. Goldfadens lid hot 6 strofes, loyt der zeltener zamlung fun yidishe lider, publikirt in london arum 1900 (asaf shirim), vos gefint zikh in der natsional-bibliotek in jerusalem.

I. hokhner hot undz nor 3strofes ibergegebn.

dokh hob ikh do ale 6 strofes oyfgeschribn, di letste 3 loyt dem opdruk (002144043) fun der zamlung in der nationalbibliotek.

ikh hob dos lid ibergegebn, azoy vi yisroel hokhner hot es oyfgeschribn, in klamern hob ikh di variatsies tsugegegn, loyt di publikirte versies.

doz iz demolt geven a lid, vos iz gezungen gevorn un es dakht zikh, az men hot nisht tomid gezungen ale strophes. in der antologie mit yiddishe lider, vos iz aroyz in denmark 1937 'Hasomer's Sangbog', gefint zikh nor 1 strof un men zet kleyne variatsies tsu dem lid publikirt in der zamlung fun yidishe lider.

4

nur mayn folk, vos host du tsu bildung aze sine
du fardinst dokh a groyse zind,
du denkst, az bildung shtert di emune
ober b'emes iz emune mit bildung der grund.
emune mit bildung iz a menshen's mekhaye
emune mit bildung iz a menshen's fraynd
ober emune on bildung iz a vilde khaye
di makht a menshen faynd.
tu efnen oyf dayne oygen un zay nit ervider
farges nit mayne red, vos ikh dir zog
shteh oyf fun dayn geleger un glaykh oys dayne glieder
shteh oyf mayn folk, s'iz shoyn tog!

5

nor mayn folk, du bist shoyn vayt farfohren
dayne oygen zaynen dir shoyn in gantsen farblendt
du bist shoyn farshimelt fun gants alte yohren
dayn toyre host du in gantsen farvendt.
ven moyshe rabeynu selbst fun himel
volt arunterkumen dikh ibertsaygen
volst oykh nit avekvarfen dem alten shimel
un volst ihm oykh velen ibershtayen
du volst oyf ihm zogen, er iz an epikoyres gevorden,
vayl er farshteht, vos men mog.
dorum bistu in goles shoyn zweytoyzend yohren
shteh oyf mayn folk, es iz shoyn tog!

6

nor mayn folk, vos ken ikh dir sukhen kvalen
un dir tsu derklerin, vos dir tut felen a mitel
dermit tust du zikh pralen
az mayminim bney mayminim iz dayn gantser titel
in ale sumpen tu ikh dir gefinen
du kenst dikh fun dem nit opsheyden
falshe khaloymes iz dayn gantser zinen,
falshe minhogim fun gants alte heyden
nor eyn khokhme tust du farhasen
velkhe es sheynt vi der likhtiger tog
khokhmes un kuntsen zaynen fun ale gasen
shteh oyf mayn folk, s'iz shoyn tog!

Lève-toi mon peuple
Avraham Goldfaden

קום עמי
(על פי גולפאדן)

1

1

Lève-toi mon peuple, réveille-toi de ton petit somme.
Ne te ne laisse pas aveugler par d'obscures croyances.
Que le matin est frais
Que le ciel est limpide,
Tout se réjouit et vit.
Chez tous les peuples les volets sont depuis longtemps
grand ouverts,
Et la lumière de l'éducation brille pour eux.
Un air frais de liberté¹¹⁵ et d'espoir
Donne dans leur chambre.
Seul toi, mon peuple, ne veux pas ouvrir les volets,
Une plaie éternelle¹¹⁶ pèse sur toi.
Assez dormi, il est temps de se réveiller,¹¹⁷
Lève-toi mon peuple, il fait déjà grand jour !

קום עמי, הקץ מהנמנום שלך
אל תתעוור מאמונות תפלות
כמה צונן הבוקר
כמה בהירים השמים
הכל עליז וחי
אצל כל העמים התריסים מזמן פתוחים
וקרן אור ההשכלה זוהר עבורם
משב רוח צונן של חרות ותקווה
בחדרם נוגע
רק אתה, עמך, אינך רוצה לפתוח את
התריסים
פצע נצחי מכביד עליך
מספיק ישנת
הגיע זמן להתעורר
קום עמי, כבר עלה היום

2

2

Ecoutez donc comme ça s'agite dans tous les pays.¹¹⁸
Chaque état a apporté sa marque.
Du monde entier¹¹⁹ on a amené toutes sortes d'experts
Et les inventions réalisées.¹²⁰
Ici des ministres, l'esprit éveillé,
Apprêtent des lois pour l'état¹²¹.
Là tonnent des canons, ici¹²² filent les navires,
On s'empare de pays, de villes.
Dans chaque coin du monde sont tendus des fils
Comme un lièvre court maintenant une lettre
Des locomotives sifflent et réveillent
Lève-toi mon peuple, il fait déjà grand jour!

הקשיבו איך סוער במדינות
כל מדינה מטביעה את חותמה
מרחבי העולם הביאו כל מיני מומחים
וחידושים הומצאו
כאן יושבים שרים חדי שכל
מכינים חוקים למדינה
כאן רועמים התותחים ושם שטים האניות
כובשים ארצות וערים
בכל פינה בעולם נמתחים חבלים
מכתב כארנבת רץ
קטרים שורקים ומעירים
קום עמי כבר עלה היום

¹¹⁵ Dans l'original de Goldfaden : khokhme= intelligence, science, savoir, sagesse

¹¹⁶ C'est vraiment une plaie!

¹¹⁷ Tu passes le temps à dormir, tu ne veux pas te réveiller.

¹¹⁸ J'entends comme ça fait du bruit dans tous les pays

¹¹⁹ On a posé des experts sur le monde

¹²⁰ Pour chaque invention et ce qu'on réalise

¹²¹ Pour ton pays

¹²² Là-bas

Regardez donc comme mon peuple rêve dans son petit
somme!¹²³

Ca ne lui dit rien de se lever.

Du ciel lui tombe le pain¹²⁴

Et d'un rocher il tire l'eau.

Il ne se préoccupe que de la longueur qu'on doit
donner au *talis-katan*¹²⁵

Que la *miqveh*¹²⁶ ait un *shier*¹²⁷

Ou encore de trouver un remède pour chasser le Satan

Et comment on cachérisé un pot et une porte.

Il cherche à identifier les *treyfene maykholim*¹²⁸

Et, sur une balance, pèse ses *mitzvot*.¹²⁹

Rejette enfin l'obscurantisme, rêveur¹³⁰ !

Lève-toi mon peuple, il fait déjà grand jour !¹³¹

ראו איך עמי חולם בנמנומו הקט

אין הוא חפץ לקום

הלחם יורד מהמשימים

ומהסלע יוצאים מים

הוא דואג רק לאורך של הטלית קטן

שבמקוה יהיה השיעור

הוא רק מחפש דרך לגרש את השטן

ואיך מכשירים כלי ודלת.

הוא עסוק רק בבדיקת מאכלים טרפים

ומצוותיו שוקל על המאזניים

זרוק סוף סוף את חלומך התמים (בערות)

קום עמי כבר עלה היום

¹²³ Seul mon peuple rêve dans le rêve dans le petit somme

¹²⁴ Lorsque du ciel lui tombe le pain...

¹²⁵ Tallith katan, ou Arba Kanfoth, rectangle de tissu avec un trou pour passer la tête, muni aux quatre coins de franges rituelles et porte sous la chemise par les Juifs observants.

¹²⁶ Piscine pour immersion rituelle

¹²⁷ Shier, mesure, capacité d'eau minimum pour qu'une miqveh soit cachère

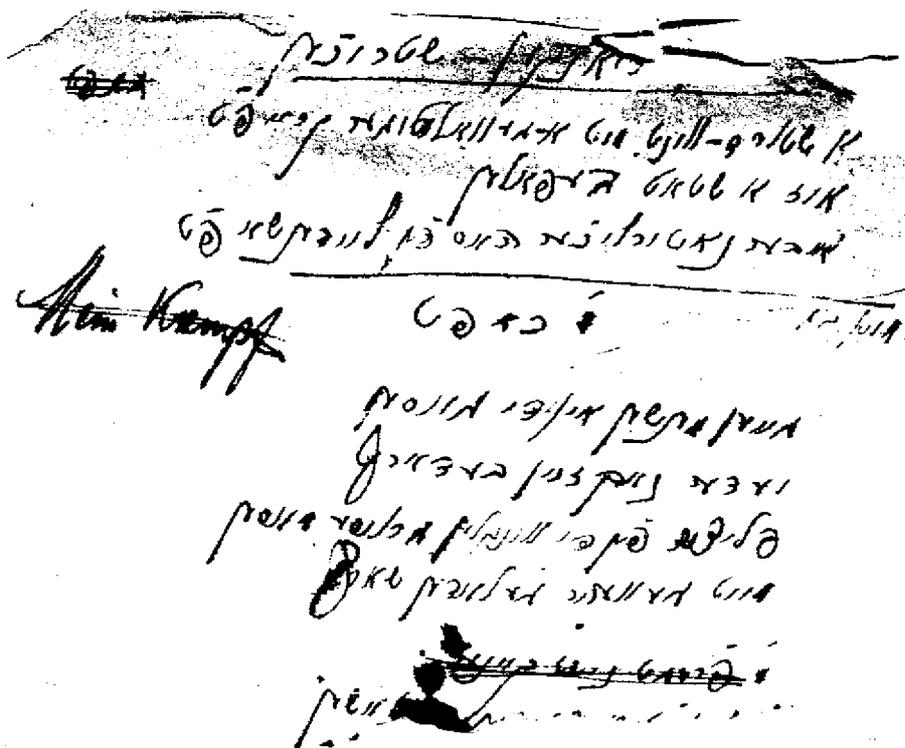
¹²⁸ Nourriture non cachère

¹²⁹ Jud.commandements

¹²⁷ Agis !

¹³¹ Remarque d'Hannelore: Il me semble que l'auteur Isidore Hochner a écrit ce poème de Goldfaden de mémoire car on aperçoit ici et là de petites variantes par rapport aux éditions de Goldfaden "Lève toi mon peuple" que j'ai trouvé à la bibliothèque nationale de Jérusalem. Le poème de Goldfaden comporte six strophes selon la rare collection de poésies yiddish publiée à Londres aux environs de 1900 (recueil de poésies en hébreu - אסף שירים) qui se trouve à la Bibliothèque nationale de Jérusalem. Isidore Hochner nous a seulement transmis trois strophes. Cependant ici j'ai transcrit les six strophes, les trois dernières selon l'édition (côte : 002144043) du recueil de la Bibliothèque nationale. J'ai transcrit cette poésie et j'ai ajouté et noté les variations selon les versions publiées. Cela était une fois une poésie qui était chantée et il me semble que l'on ne chantait pas toujours toutes les strophes. Dans l'anthologie des poésies yiddish publiées au Danemark en 1937 dans "Hasomer's Sangbog" il ne figure qu'une seule strophe avec de petites variantes par rapport aux poésies éditées dans la recueil des chants yidish.

22. La rafle

gedanken-shtrikhen
(khapt?[est rayé])

a shturm-vint mit a gevaltigen kraft
iz a shtot befa'n
ibernatirlikher has fun laydenshaft

(Mein Kampf, [est rayé])
me khapt

geyen menshn in di gasn
yeder nokh zayn bedarf
plitsem fun di vinklen groyse masn
geyt gevehr gelodn sharf

(fregt nisht keynem, [est rayé])
nokh dem papir operisn, tekst nisht leynendik

Esquisses de pensées

התנפלות

«rafle» (*rayé - ndtl*)

(מחוק)

Un vent de tempête d'une force violente
S'abat sur une ville
Haine surnaturelle, attisée par la passion

רוח סערה בעלת רוח אדיר
נפלה על העיר
שנאה עלטבית המועצת על ידי התשוקה

«Mein Kampf» (*est rayé - ndlt*)

Rafle

חוטפים

Les gens sortent dans les rues
Chacun à la recherche de ce dont il a besoin
Soudain, de toutes parts, des masses
puissantes,
Surgissent, les fusils chargés, prêts a tirer¹³²

אנשים יוצאים אל הרחובות
כל אחד על פי צרכיו
ופתאום, מכל הצדדים המונים כבירים
מתפרצים
חמושים בנשק עצום

Ne pose pas de questions, à personne
(*est rayé - ndlt*)

אל תשאלו איש
(מחוק)

(*Par la suite le texte est illisible, papier
déchiré - ndlt*)

[ההמשך בלתי קריא, הנייר קרוע]

---

¹³² Il s'agit des troupes dévouées à l'Allemagne nazi qui sortent pour arrêter les Juifs

י. ח. ח.

31 Jahr 1911 ז'ב"ח א' אלול

ז'ב"ח א' אלול
וואו איך שטאנד
אויסן אויף דעם קווארט
ע' איז מיין קינד גאנץ פיל
זאגט מיין הינדל

ז'ב"ח א' אלול וואו איך שטאנד
אויסן אויף דעם קווארט
ע' איז מיין קינד גאנץ פיל
זאגט מיין הינדל

מיין הינדל איז גאנץ פיל
זאגט מיין קינד גאנץ פיל
ע' איז מיין קינד גאנץ פיל
זאגט מיין הינדל

(ע' איז מיין קינד)

מיין הינדל איז גאנץ פיל
זאגט מיין קינד גאנץ פיל
ע' איז מיין קינד גאנץ פיל
זאגט מיין הינדל

הבני

¹³³ Le poème est daté de 1911, alors qu'Izidore Israel Hochner avait 18 ans. Cette retranscription a donc lieu 31 ans plus tard, c'est-à-dire en 1942 comme il le note dans la marge '31 Jahr alt'.

התאריך של השיר משנת 1911, כלומר כשאזידור ישראל הוכנר היה בן 18. השכתוב מתקיים אם כן 31 שנה מאוחר יותר, כלומר בשנת 1942, כפי שהוא כותב בשוליין למעלה "בן 31".

ikh bin a vogler

a la hayne (1911)

I. Hochner

kh'bin a vogler
vel ikh shtarben
visen vet nit keyner
s'vet keyn korew mir
nit prufen zukhen mayne beyner.

kh'vel vi ale vogler shtarben
vayt fun fremde glikn
makhnes shwartse kruhen veln
mayne oigen piken.

keyner vet nit ot di kruhen
fun mayn guf feryiogen
keyner vet keyn trehr lozen
un keyn kadish zogen.

mayn mied oyg fermogt keyn trehr
mayn krank harts farmogt keyn lakh
veynen kon ikh nit mehr
lakhn hoikh... bin ikh tsu shwakh.

I. Hochner

Je suis un vagabond
Quand je mourrai
Pas un seul ne le saura.
Pas un parent ne tentera
De rechercher mes os.

אני נודד כשאמות
אף אחד לא ידע
אף קרוב לא ינסה
לחפש את עצמותי

Je mourrai comme tous les vagabonds
Loin des bonheurs inconnus,
Un vol de corbeaux noirs
Picorera mes yeux.

אמות כמו כל הנודדים
רחוק מן האושר הבלתי ידוע
מעוף עורבי שחור
ינקרו את עיני

Pas un seul pour chasser ces corbeaux
Loin de mon corps.
Pas un seul ne versera une larme,
Ne dira le kaddish.

אף אחד לא ימצא כדי לגרש את העורבים הללו
הרחק מגופי
אף אחד לא יוריד דמעה
ולא יגיד קדיש

Mon œil las n'a pas de larmes
Mon cœur malade n'a pas de rire.
Pleurer, je ne peux plus
Pour rire aux éclats...je suis trop faible.

עיני כבדות וללא דמעות
ליבי דווה חסר צחוק
לבכות, אינני יכול
לפרוץ בצחוק אני חלוש מידי

¹³⁴ Écrit de jeunesse à l'âge de 18 ans: nous sommes en 1942 et mon père à ce moment là, a 49 ans lorsque de mémoire il réécrit ce poème dans lequel est mentionné Heinrich Heine. La métaphore des corbeaux qui picorent les yeux du cadavre est par exemple inspirée de ce poète. Heinrich Heine (1797-1856) est un poète lyrique d'origine juive qui se convertit. Par la suite il fit un retour ambivalent soit à l'athéisme, au panthéisme ou à la foi en Dieu. Ses critiques auraient dit qu'à sa mort il n'aurait droit ni à la messe ni au kaddish.

¹³⁵ חיבור נעורים שככל הנראה נכתב כשהיה בגיל 18, בשנת 1942 כשהיה בן 49 משכתב את השיר הזה מזכרונו. בשיר מזכר השם הינריך היינה. הדימוי של העורבים למשל לקוח ממנו. הינריך היינה (1797-1856) היה משורר לירי בעל שורשים יהודיים, הוא התנצר, אך בסוף חיו חזר לסוג של אמונה אמביוולנטית, בין אתיאזם, פנטאיזם ואמונה באל אישי אחד. מבקריו ככל הנראה טענו כי במותו לא יאמר עליו לא מיסה ולא קדיש.

Remerciements

Tout d'abord je voudrais présenter mes remerciements à Mademoiselle Deborah Dhery pour la patience et sa gentillesse à mon égard et l'efficacité de ses connaissances en informatique qu'elle a mis si aimablement à ma disposition.

C'est avec reconnaissance que je remercie Hannelore Szpirglas pour l'aide précieuse qu'elle m'a apportée pour la réalisation de ce recueil. Elle a déchiffré, transcrit en phonétique et traduit en français les cahiers de mon père. Elle a visité et consulté les bibliothèques et encyclopédies de la littérature yiddish pour retrouver les références dont mon père semble s'être inspiré. Hannelore a toujours été disponible pour me recevoir, m'éclairer et m'encourager afin que cette publication puisse voir le jour. Dans sa maison c'est toujours avec amabilité et gentillesse qu'elle m'a reçu et son époux Philippe par ses connaissances a collaboré avec nous.

Mes enfants, Isi, Simone, Michel, Nicole et Jacky sans exception ont collaboré à ce travail. Simone a traduit une partie des écrits en hébreu, mais c'est Nicole qui a assuré l'essentiel de l'ouvrage par ses traductions, ses conseils, ses corrections, son travail à l'ordinateur. Elle a été en permanence au cœur de cette réalisation. A tous je déclare sincèrement mon attachement, toute mon affection et ma gratitude.

Tout au long de ce défrichage pour rendre accessible et compréhensible les écrits de mon père, ma femme Germaine trop tôt disparue était présente et à mes côtés. Elle avait toujours souhaité voir publier ces témoignages et cette poésie pour la mettre à la portée de ma famille. La personnalité et la mémoire de mon père seront ainsi connues au cours de cette époque spécialement catastrophique de l'histoire juive.

Henri Hochner

Rosch hodesh Nissan 5770

Jérusalem

תורות

ראשית אני מבקש להביע את תודתי לדבורה דרעי עבור סבלנותה וטוב ליבה כלפי, ולהודות לה על כך שהעמידה לרשותי בנדיבות אח ידיעותיה הרבות בתחום המחשוב.

בנוסף תודתי נחונה לחנה-לור שפירגלאס עבור עזרה החשובה להוצאת קובץ שירים זה. היא פענחה, העתיקה ותרגמה לצרפתית המחברות של אבי. היא ביקרה בספריות ועיינה באנציקלופדיות של הספרות האידית כדי לזהות את המקורות שמהם - יתכן - אבי קיבל השראה. חנה-לור מצאה תמיד זמן פנוי כדי לשוחח איתי, להאיר ולעודד כדי שחוברת זו תצא לאור. בביתה קיבלה את פני בדידות יחד עם בעלה פיליפ שידע גם להעשיר אותנו בדיעותיו הרבות.

ילדי איוי, סימון, מינל, ניקול וג'קי ללא יוצא מן הכלל, שיחפו פעולה בפרויקט זה. סימון תרגמה חלק חשוב מן המקמסים לעברית. ניקול פקחה על חרגומים, חיקונים ועבורת מול המחשב. נתונה להם חיבתי, מסירותי ותודותי.

לאורך כל זמן ההכנה והפענוח של ההוצאה לאור של כתבי אבי, זכרה של אשתי ג'רמן שולמית ז"ל, שעזבה אותנו מוקדם מדי, עמד לידי. היא תמיד קיוותה שעדזת זו של אבי ושיריו, יפורסמו ובכך לאפשר למשפחתי להכירם ולהכירו דרכם.

ובכך אישיותו חזרו של אבי ז"ל וקורות משפחתנו בתקופת נוראית זו של השואה, לא ישכח.

הנרי הוכנר
ראש חודש ניסן תש"ע
ירושלים

Table des matières

Introduction	2
1. Avertissement (Limoges 1944)	12
2. À mon fils	14
3. À ma petite fille Loli	16
4. Cadeau d'anniversaire (pour Hélène)	18
5. Pourquoi les peuples disent «Où donc est leur Dieu»? (Ps 115, 2)	20
6. Quand viendra le temps....	22
7. Prière	24
8. L'homme de foi (I) Pour D. Davidman	26
9. L'homme de foi (II) - Esquisses de pensée (Avril 1944)	30
10. Esquisse d'une pensée dédiée à Mme Scheynfeld	32
11. Le temps des suppliques (Seli'hot)	33
12. L'habit les payess et la barbe	34
13. Tous les hommes sont pareils	38
14. Au dehors dans un petit bois	46
15. Yankélé se rend à la choul (d'après A. Goldfaden – chant populaire)	50
16. La communauté de Limoges au temps de la guerre	57
17. La maison du N° 18	68
18. Nous deux prions dans le ma'hzor (version de I. Hochner, d'après Sloymé Prizament)	80
19. Allez, prions ensemble du même makhzor (version Prizament)	88
20. Mais quand ceci prendra-il fin (d'après Yankev Prizament)	92
21. Lève-toi, mon peuple (d'après Avraham Goldfaden)	98
22. La rafle	108
23. Je suis un vagabond «selon Heinrich von Heine» (1911)	110
Remerciements	114

תוכן עניינים

4	
14	1. המורה
16	2. לבי
18	3. לילי לביתי הקטנה
20	4. שי ליום הולדת (להלן)
22	5. למה יאמרו הגוים "איה?" (תהילים קט"ו, ב')
24	6. כשתבוא העת
26	7. תפילה
28	8. בעל הביטחון (I) עבור ד. דוידמן
32	9. בעל הביטחון (II) קווי מחשבה (אפריל 1944)
34	10. קווי מחשבה מוקדשים לגברת שיינפלד
35	11. ימי סליחות
36	12. לא בלבוש, הפאות והזקן
60	13. כולם אותו הדבר
48	14. בחוץ ביער קטן
52	15. יעקלה הולך לבית הכנסת
59	16. הקהילה היהודית בלימוד בתקופת המלחמה
70	17. הבית מספר 18
82	18. שנינו מתפללים במחזור (גרסת י. הונגר על פי פריזמן)
90	19. שנינו מתפללים במחזור (גרסת פריזמן)
94	20. מתי יבוא הסוף?
100	21. קום עמי (על פי גולדפאדן)
104	22. התנפלות
112	23. אני נודד על פי הנרייך היינה
116	24. תודות